МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА
Факультет економіки і підприємництва

Кафедра економіки

Допущено до захисту
“_____” _____ 2023 р.
Зав. кафедри, к.е.н., доцент
_____ **Осіпова А.А.**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

ІННОВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Виконав – студент 2 курсу, групи 21 м-з-е
освітньої програми «Бізнес-економіка»
спеціальності 051 Економіка
Діденко Сергій Володимирович

Науковий керівник – к.е.н., доцент
Смолій Людмила Василівна

Умань – 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

Факультет економіки і підприємництва

Кафедра економіки

Освітня програма «Бізнес-економіка»

Спеціальність 051 Економіка

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

_____ **Р.П. Мудрак**
(підпис) (ініціали, прізвище)

«____»_____2022 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Студенту Діденку Сергію Володимировичу
(прізвище, ім'я, по-батькові студента)

1. Тема роботи «Інноваційний механізм підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств»
керівник роботи Смолій Людмила Василівна, к. е. н., доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом по університету від«02» грудня 2022 року № 01-06/196
2. Строк подання студентом роботи: 01.12.2023 р.
3. Вихідні дані до роботи: чинні нормативно-правові акти; статистичні дані Державної служби статистики України, офіційно опублікована статистична інформація Державної служби статистики України, Міністерства економіки, торгівлі і сільського господарства України, звітність сільськогосподарських підприємств Черкаської області, наукові розробки вітчизняних, зарубіжних вчених і фахівців-практиків з питань інвестиційного розвитку аграрного сектору економіки України, власні розрахунки авторки, Інтернет-ресурси.
4. Перелік питань, які потрібно розробити:
1. Теоретичні засади інноваційного механізму підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств.
2. Оцінка інноваційно-конкурентного середовища аграрних підприємств.
3. Напрями підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств на основі інноваційної компоненти.
5. Перелік графічного матеріалу: 18 таблиць, 8 рисунків

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання 12 жовтня 2022 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів роботи	Строк виконання етапів проекту	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	10.10.2022	
2.	Одержання індивідуального завдання	12.10.2022	
3.	Складання календарного плану написання кваліфікаційної роботи	13.10.2022	
4.	Підготовка до виконання кваліфікаційної роботи - підбір та вивчення літератури - участь у виконанні науково-дослідних робіт - виконання курсових робіт - інші заходи	15.12.2022 р. 30.04.2023 р. 30.05.2023 р.	
5.	Уточнення теми кваліфікаційної роботи та календарного плану-графіка, виходячи зі специфіки базового підприємства, установи	До початку II семестру	
6.	Підготовка: - першого розділу - другого розділу - третього розділу - висновків	30.03.2023 р. 30.06.2023 р. 28.09.2023р. 02.11.2023 р.	
7.	Доопрацювання кваліфікаційної роботи з урахуванням зауважень наукового керівника	29.11.2023	
8.	Написання та оформлення роботи в остаточному варіанті	01.12.2023	
9.	Перевірка роботи на академічний плагіат	06.12.2023	
10.	Одержання відгуку наукового керівника	08.12.2023	
11.	Попередній захист роботи на кафедрі	11.12.2023	
12.	Затвердження роботи завідувачем кафедри	12.12.2023	
13.	Одержання рецензії	13.12.2023	
14.	Захист кваліфікаційної роботи	19.12.2023	

Студент _____ **Діденко С.В.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ **Смолій Л.В.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ
на кваліфікаційну роботу
«Інноваційний механізм підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств»

студента факультету економіки і підприємництва
Уманського національного університету садівництва
Діденка Сергія Володимировича

Глобалізаційні тенденції призводять до підвищення рівня інтенсивності міжнародної конкуренції, посиленню турбулентності середовища функціонування та рівня його невизначеності. Посилення конкуренції на міжнародному та внутрішньому ринках вимагає від агровиробників інтегрувати у свою діяльність нові системи управління підприємством, використовувати новітню техніку та технології, впроваджувати результати наукових досліджень тощо. Таким чином, підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств у сучасних умовах функціонування неможливе без їх інноваційного вектору розвитку. Питання генерації та впровадження результатів інноваційної діяльності, ефектом якого є формування виробничого процесу з високою наукоємністю, зменшення господарських витрат, оновлення структури виробництва як у технологічній, так і технічній площині, забезпечення стабільного рівня прибутку є одним із пріоритетних напрямів інноваційного розвитку сучасних аграрних підприємств.

Обсяг кваліфікаційної роботи становить 58 сторінок основного тексту. В роботі наведено 8 рисунків, 18 таблиць. Список використаних джерел складається з 63 найменувань.

Метою кваліфікаційної роботи є теоретико-методичне обґрунтування засад формування інноваційного механізму підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств на основі системного поєднання показників конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу.

В першому розділі обґрунтовано теоретичні засади інноваційного

механізму підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств України.

В другому розділі висвітлено організаційно-економічні проблеми формування конкурентоспроможності аграрних підприємств; встановлено тенденції інноваційної діяльності в сільському господарстві; визначено роль ресурсного забезпечення діяльності суб'єктів господарювання аграрного сектору в формуванні стійких конкурентних позицій на внутрішньому і зовнішніх ринках; здійснено оцінку конкурентоспроможності аграрних підприємств.

В третьому розділі сформовано пріоритетні напрями підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств на основі інноваційної компоненти.

Анотація

В кваліфікаційній роботі обґрунтовано теоретико-методичні засади та науково-практичні рекомендації щодо формування інноваційного механізму підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств у сучасних умовах.

Ключові слова: аграрні підприємства, інновації, інноваційний механізм, конкурентоспроможність, конкурентні переваги.

Summary

The Master's qualification work substantiates theoretical and methodological principles and scientific and practical recommendations for the formation of an innovative mechanism for increasing the competitiveness of agricultural enterprises in modern conditions.

Key words: agricultural enterprises, innovations, innovation mechanism, competitiveness, competitive advantages

ЗМІСТ

ВСТУП…… 7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ…… 10
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНО-КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ…..…… 18
2.1. Організаційно-економічні проблеми формування конкурентоспроможності аграрних підприємств…….. 18
2.2. Інноваційно-ресурсні детермінанти формування конкурентного потенціалу аграрних підприємств……..……...… 28
2.3. Оцінка рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств……. 41
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ ІННОВАЦІЙНОЇ КОМПОНЕНТИ……..…… 48
ВИСНОВКИ……..……. 63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..…..... 66

ВСТУП

В основі стабільного економічного зростання, з урахуванням вектору інноваційних перетворень світової господарської системи, є інноваційний шлях розвитку аграрних підприємств, який характеризується удосконаленням виробничої бази, оновленням системи ресурсного та матеріально-технічного забезпечення тощо. Підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств передбачає ґрунтовну перебудову бізнес-процесів до здійснення інноваційних трансформацій, ознаками якої є реалізація інноваційної діяльності, базуючись на стратегічних пріоритетах сталого розвитку, шляхом поєднання конкурентних переваг та інноваційного потенціалу. Питання переходу аграрних підприємств на інноваційний тип розвитку є ключовим та важливим чинником, який полягає у підвищенні ефективності функціонування, нарощенні виробничих потужностей та отриманні еколого-економічних вигод від їх діяльності. Однак для того, щоб цього можна було досягти, слід зважати на стан зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування суб'єктів господарювання у розрізі їх сприятливості для впровадження та використання нововведень у виробничо-господарській діяльності аграрних підприємств. Зазначене вимагає здійснення досліджень щодо формування та реалізації інноваційного механізму підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Метою кваліфікаційної роботи є теоретико-методичне обґрунтування засад формування інноваційного механізму підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств на основі системного поєднання показників конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу.

Для досягнення цієї мети були поставлені та вирішені такі завдання:

- ідентифікувати поняття «інновації» та «агроінновації» у формуванні інноваційного механізму підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств;
- проаналізувати організаційно-економічні проблеми формування

конкурентоспроможності аграрних підприємств;

- виявити та оцінити тенденції інноваційного розвитку аграрних підприємств;
- провести діагностування конкурентоспроможності аграрних підприємств.
- виробити пріоритетні напрями та складові формування інноваційного механізму підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Об'єктом дослідження є процеси формування та підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і прикладних засад забезпечення функціонування інноваційного механізму підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств.

У процесі дослідження використано фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблем функціонування аграрних підприємств та забезпечення їх інноваційного розвитку, законодавчі та нормативні акти. Для вирішення поставлених завдань у роботі використано такі загальнотеоретичні та спеціальні методи наукового дослідження: методи аналізу й синтезу, узагальнення – для уточнення теоретичного базису інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств; методологічних узагальнень – для формування особливостей та визначення складу інноваційного механізму підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств; структурно-функціональний метод, метод структурно-логічного аналізу, графічний метод – для розроблення та візуалізації схеми формування інноваційного механізму; методи статистичного й економіко-математичного аналізу – для діагностики рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств; розрахунково-конструктивний метод – для формування порядку прийняття рішень щодо вибору та обґрунтування стратегій підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Інформаційну базу дослідження становили матеріали Державної служби статистики України, Міністерства економіки України, статистичних щорічників, фінансової та статистичної звітності досліджуваних підприємств,

наукові розробки зарубіжних та вітчизняних учених з визначеної тематики.

Основні результати кваліфікаційної роботи викладено на 58 сторінках основного тексту, включаючи 8 рисунків, 18 таблиць. Список використаних джерел складається з 63 найменувань.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Глобалізаційні тенденції призводять до підвищення рівня інтенсивності міжнародної конкуренції, посиленню турбулентності середовища функціонування та рівня його невизначеності. Посилення конкуренції на міжнародному та внутрішньому ринках вимагає від агровиробників інтегрувати у свою діяльність нові системи управління підприємством, використовувати передову техніку та технології, впроваджувати результати наукових досліджень тощо. Таким чином, ефективна діяльність аграрних підприємств у сучасних умовах функціонування неможлива без їх інноваційного вектору розвитку.

Говорячи про інноваційний розвиток у рамках певної галузі, варто зазначити, що інноваційні трансформації в аграрному секторі економіки безпосередньо залежать від унікальних особливостей самого сільськогосподарського виробництва, які характеризуються взаємодією із землею та живими організмами (рослинами, тваринами, мікроорганізмами), залежністю від сезонності та кліматичних умов, наявністю високого рівня ризику при веденні господарської діяльності, специфічністю технологічного виробництва продукції рослинництва і тваринництва, а також часовим розривом між витратами та доходами від діяльності аграрних підприємств. Інноваційний розвиток аграрних підприємствах зумовлюється наявністю нових, оригінальних підходів до управління інноваційною діяльністю, враховуючи складність та особливість сільськогосподарського виробництва.

Не можемо не погодитися з авторами [1, 2], що впровадження у господарську практику аграрних підприємств результатів досліджень і розробок у вигляді нових сортів рослин, порід та видів тварин і птиці, нових або поліпшених продуктів харчування, матеріалів, нових технологій у рослинництві, тваринництві й переробній промисловості, нових добрив і засобів захисту рослин та тварин, нових методів профілактики й лікування тварин і птиці, нових форм

організації й управління різними сферами економіки дають змогу підвищити ефективність аграрного виробництва.

Сьогодні питання генерації та впровадження результатів інноваційної діяльності, ефектом якого є спрощення виробництва продукції та підвищення її якості, формування виробничого процесу з високою наукоємністю, зменшення господарських витрат, оновлення структури виробництва як утехнологічній, так і технічній площині, забезпечення стабільного рівня прибутку є одним із пріоритетних напрямів інноваційного розвитку сучаснихаграрних підприємств [3].

У загальному розумінні, інноваційний розвиток аграрних підприємств – це складний процес інноваційних трансформацій економічної системи, шляхом формування та реалізації інноваційного потенціалу суб'єкта господарювання. Однак варто зауважити, що для підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств важливо не лише володіти певним рівнем інноваційного потенціалу, а й ефективно ним управляти для отримання позитивного результату від його реалізації. Таким чином, для забезпечення ефективної підприємницької діяльності на основі інноваційних перетворень особливого значення набуває питання формування інноваційного механізму підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Інновації – це складна економічна категорія, яка охоплює значну кількість аспектів вектору направленості діяльності суб'єкту господарювання; по-друге, незважаючи на існуючі розбіжності в трактуваннях, у переважній більшості головною ознакою інновацій науковці вбачають створення нових суспільних благ або якісне покращення вже наявних [4]. Таким чином, під інноваціями будемо розуміти певний результат у якості нового або вдосконаленого продукту, послуги або функції виробництва, що охоплює виникнення ідеї, генерацію знань, навичок, використання науково-технічних досягнень та дифузію напрацювань.

На інноваційні процеси у сфері аграрного виробництва безпосередньо впливають особливості функціонування самих аграрних підприємств. Відомо, що основним фактором виробництва у сільському господарстві є земля, а тому ця

сфера відрізняється особливостями до впровадження наукових розробок, які необхідно враховувати при плануванні інноваційної діяльності. Зокрема, існує тісний зв'язок із відтворенням живих організмів, сезонний характер виробництва, високий рівень ризиків, залежність від кліматичних умов тощо. На основі досліджень [5, 6, 7] можна сформувати ряд особливостей, які відрізняють специфіку впровадження агроінновацій та інновацій у інших сферах економіки, і які, власне, гальмують процес активізації інноваційної діяльності на аграрних підприємствах, серед яких: тривалий процес розроблення новацій, залежність від природної зони та клімату; як правило, переважає покращуваний характер інновацій; спрямованість інновацій на дослідження живих організмів; різноманітність сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, вагома різниця у технологіях виробництва сільськогосподарської продукції; залежність використовуваних у сільському господарстві технологій від природних умов; значна різниця у періодах виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції.

Інновації у сільському господарстві, як правило, впроваджуються утрьох напрямах [8, 9]: у сфері людського, біологічного та техногенного фактору. У рамках першого напряму, інноваційна діяльність направлена на кадрову складову аграрних підприємств, зокрема на підготовку спеціалістів, здатних експлуатувати нову техніку, обладнання та використовувати наукоємні технології; підготовку спеціалістів, які володіють теоретичними тапрактичними знаннями на рівні сучасних вимог використання інформаційно- комунікаційних технологій; організацію освіти (підвищення кваліфікації спеціалістів, їх перепідготовка), у тому числі й дистанційними формами навчання. У контексті другого напряму інновації направлені на підвищення родючості земель сільськогосподарського призначення, зростання урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності сільськогосподарських тварин. У рамках третього підходу результати інноваційної діяльності забезпечують удосконалення техніко-технологічного потенціалу агропромислового виробництва на основі енерго-, ресурсозберігаючої техніки і наукоємних

технологій, які дозволяють значно підвищити продуктивність праці та ефективність господарської діяльності.

Окремо варто відмітити, що за предметом та сферою наукових досліджень у аграрному виробництві, як правило, виділяють вісім типів інновацій (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Класифікація агроінновацій за предметом та сферою застосування

Ознака класифікації	Вид інновацій
Біологічні	- нові сорти та гібриди сільськогосподарських рослин; - нові породи, типи тварин і птиці;
Технічні	- використання нових видів техніки та обладнання;
Технологічні	- нові технології обробки сільськогосподарських культур; - нові технології в тваринництві; - нові ресурсозберігаючі технології виробництва та зберігання сільськогосподарської продукції;
Хімічні	- нові добрива та засоби захисту рослин;
Економічні	- нові форми організації підприємства, планування діяльності; - нові форми й механізми інноваційного розвитку підприємства;
Соціальні	- забезпечення сприятливих умов для життя, праці та відпочинку сільського населення;
Управлінські	- нові форми організації та мотивації праці; - нові методи ефективного управління персоналом;
Маркетингові	- вихід на нові сегменти ринку; - підвищення якості продукції та розширення асортименту; - нові канали розподілу продукції.

Джерело: сформовано автором на основі [30, с. 94]

Агроінновації є специфічним різновидом інновацій, реалізація яких полягає у акумуляції наукових досліджень та розробці новацій, які находять своє відображення у якості нових або покращених сортів рослин, порід тварин, їх засобів захисту; нової сільськогосподарської техніки та обладнання; нових технологій вирощування, зберігання, транспортування продукції, що вкомплексі сприяє отриманню позитивних результатів в усіх аспектах виробництва [11]. Таким чином, під агроінноваціями ми розуміємо науково-технічні, технологічні, економічні та організаційні зміни, спрямовані на вдосконалення та підвищення ефективності виробничого процесу аграрних підприємств.

Ґрунтуючись на даному твердженні можемо дійти висновку, що для забезпечення проведення інноваційного процесу суб’єктів господарювання, зокрема прискорення процесу генерації інноваційних ідей, процесу пошуку

оптимальних інноваційних рішень, раціонального використання інноваційного потенціалу, обрання системи важелів та стимулів регулювання здійснення інноваційної діяльності тощо, постає задача формування ефективного механізму забезпечення управління інноваційним розвитком аграрних підприємств.

Вже зрозумілий і не викликає сумнівів той факт, що відсутність або неможливість здійснення інноваційного процесу на підприємстві призводить до втрат конкурентних переваг, що в результаті призводить до зниження рівня конкурентоспроможності та ринкової частки. Для переходу на якісно новий рівень функціонування, підприємства ставлять за мету скорочення виробничого циклу і витрат, поліпшення якості продуктів і послуг, зміцнення співпраці з постачальниками і споживачами, удосконалення своїх організаційних систем тощо [12]. Інакше кажучи, для підвищення конкурентоспроможності підприємство створює і розвиває свої конкурентні переваги, які дозволятимуть найкраще використовувати наявні ресурси.

Конкурентоспроможність є складною економічною категорією, яка характеризує здатність суб'єктів господарювання витримувати конкуренцію у порівнянні з іншими конкурентами на певному ринку. По відношенню до конкретного підприємства, конкурентоспроможність можна розглядати як його здатність досягати встановлених цілей розвитку в умовах протидії конкурентів та вести з ними успішну боротьбу за ринки збуту товарів та послуг [13].

Конкурентоспроможність аграрних підприємств є головною ознакою, яка характеризує наявність і розвиток матеріальних та фінансових можливостей, які є передумовою ефективного функціонування суб'єктів господарювання. Вона акумулює сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, які відображають відповідність суб'єкта господарювання вимогам конкурентного середовища та його потенційні можливості при зміні ринкової кон'юнктури, а також їх здатність оперативно реагувати та пристосовуватися до мінливого зовнішнього середовища [14].

Ж.-Ж. Ламбен зазначає, що «... фірма конкурентоспроможна, якщо у неї є конкурентна перевага: або вона може відрізняти себе від конкурентів завдяки

стійким відмітним якостям, або має високу продуктивність, і, як наслідок, – низьку собівартість» [15]. Інший підхід до дослідження конкурентоспроможності підприємства базується на глибокому вивченні процесів, що відбуваються у внутрішньому середовищі підприємства і відображають його взаємовідносини із зовнішнім середовищем. Конкурентоспроможність підприємства розглядається як «спроможність підприємства ефективно виконувати свої функції в умовах конкуренції, сприяючи гармонійному задоволенню інтересів основних зацікавлених сторін» [16]. В. Герасимова конкурентоспроможність розглядає як «відносну характеристику, що демонструє здатність підприємства розвиватися відповідно до стратегії, конкуруючи своєю продукцією з іншими учасниками ринку» [17].

Так, М. Малік та О. Нужна відзначають, що «конкурентоспроможність – це здатність суб'єктів економічної діяльності аграрної сфери пристосовуватися до нових умов господарювання, використовувати свої конкурентні переваги і перемагати в конкурентній боротьбі на ринках сільськогосподарської продукції та послуг, максимально ефективно використовувати земельні ресурси, якомога повніше задовольняти потреби покупця шляхом аналізу структури ринку і гнучко реагувати на зміну його кон'юнктури» [18, с. 18]. В. Збарський, М. Місевич дають таке визначення: «…конкурентоспроможність підприємства це комплексна порівняльна характеристика підприємства, яка відображає переваги сукупності показників його діяльності та забезпечує успіх на певному сегменті ринку за певний проміжок часу щодо сукупності показників підприємств-конкурентів» [19]. Отже, важливими та невід'ємними складовими компонентами конкурентоспроможності, які свідчать про її факторну природу, є конкурентні переваги.

Березін О.В. визначає конкурентоспроможність як концентрований вираз сукупності можливостей підприємства та резервів виробляти й реалізовувати на ринку якісну сільськогосподарську продукцію (ресурсного потенціалу, спеціалізації та диверсифікації виробництва, інновацій, організації та управління) [20, с. 44]. Мельник П.П. визначає конкурентоспроможність

підприємства як його здатність виробляти конкурентоспроможну продукцію [21, с. 94]. Так, міжнародна організація "Європейський форум з проблем управління" (European Management Forum – EMF) запропонувала вважати конкурентоспроможністю фірми «реальну і потенційну здатність компанії проектувати, виготовляти й збувати в тих умовах, в яких їм доводиться діяти, товари, які по «ціновим» і «неціновим» характеристикам в комплексі більш привабливі для споживача, ніж товари конкурентів» [22]. У наведених визначеннях в основі сутності конкурентоспроможності підприємства є результат. Серед трактувань поняття конкурентоспроможність підприємства простежується загальна риса, яка характеризує це поняття як здатність суб'єкта до прояву певних якостей кращим чином, ніж у його конкурентів, за рахунок використання «власного набору» конкурентних переваг.

Дослідження підходів науковців до розкриття сутності конкурентоспроможності підприємства дозволило виокремити характерні риси, які притаманні цій категорії: виробництво конкурентоспроможної продукції з відповідним рівнем якості, що задовольняє потреби споживачів; наявність та реалізація конкурентних переваг; ефективне використання економічного потенціалу і протистояння конкуренції з боку інших учасників ринку; адаптація до зовнішніх умов господарювання та досягнення стійкого становища підприємства на ринку. Конкурентоспроможність підприємства необхідно розглядати і як систему, яка складається з безперервно взаємодіючих факторів, і характеризує ступінь реалізації потенційних можливостей підприємства з придбання і утримання протягом досить тривалого періоду часу конкурентної переваги [23]. Тому під конкурентоспроможністю слід розуміти не тільки ефективність, але й ступінь динамічності пристосування підприємства до мінливих умов зовнішнього середовища.

Кожен інноваційний проект, що успішно реалізований на підприємстві, розширює межі його діяльності. Перевага інноваційної діяльності є очевидною. Стабільний та довгостроковий розвиток підприємства стає можливим лише завдяки інноваційній діяльності, яка є визначальною у конкурентній боротьбі.

Необхідно відзначити той факт, що підприємства, які займаються реалізацією інноваційних проектів, мають низку особливостей. Для більшого розуміння необхідно розглянути, яким чином реалізований зв'язок між впровадженням інноваційних проектів та підвищенням конкурентоспроможності підприємства. Умовно їх взаємозв'язок можна подати у вигляді схеми, представленої рис 1.1.

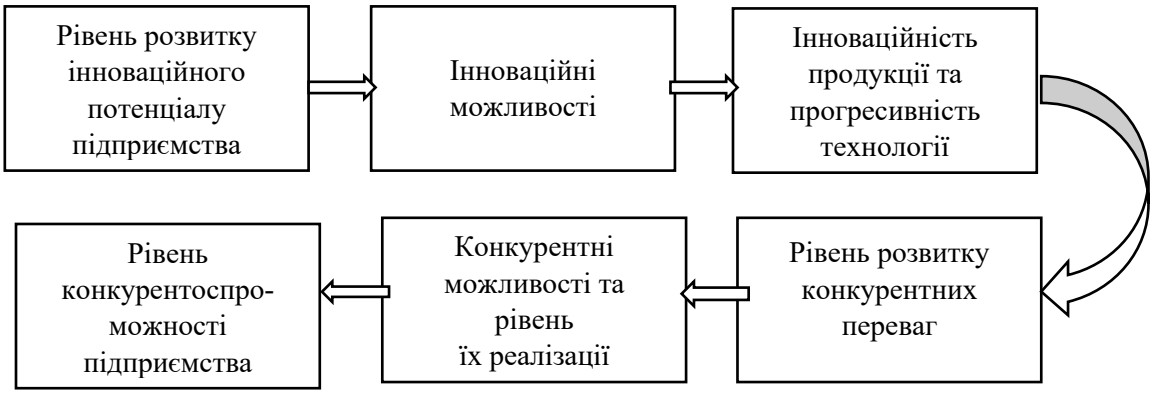

Рис. 1.1. Зв'язок між впровадженими інноваціями та рівнем конкурентоспроможності аграрного підприємства

Ефект від застосування інноваційного продукту, технології або послуги робить свій позитивний вплив на підприємство не лише у перші місяці/роки її існування, а й через кілька років. Однак необхідно брати до уваги і той факт, що на початкових етапах реалізації інноваційного проекту можливе виникнення тимчасових труднощів, обумовлених великим вливанням коштів у розробку.

У системі конкурентних переваг агарного підприємства важливо виділяти конкурентні переваги продукції, які є фундаментом переваг суб’єкта господарювання у цілому [24]. Але, окрім наявних переваг окремих видів продукції, конкурентоспроможність підприємства залежить від того, чи здатне воно забезпечити максимально можливу за наявних ресурсів ефективність. Тому процесу формування конкурентних переваг сільськогосподарської продукції має передувати обґрунтування галузевої структури підприємства, бажаних якісних та вартісних характеристик виготовленої продукції, організації підприємницької діяльності, що зможе забезпечити максимальний результат та стійкі позиції в конкурентному середовищі протягом тривалого періоду часу.

РОЗДІЛ 2
ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНО-КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Організаційно-економічні проблеми формування конкурентоспроможності аграрних підприємств

Виклики, з якими зіткнувся аграрний сектор України, зумовили пошук шляхів подолання кризових явищ і активізації зростання виробництва. Умови функціонування аграрних підприємств характеризуються високою мінливістю та значним впливом дестабілізуючих економічних факторів, пов'язаних з воєнним станом в країні, структурними перетвореннями в земельних відносинах, послабленням державної підтримки, посиленням кризових явищ в економіці. До основних проблем, які виникли перед аграрними підприємствами в останнє десятиліття, що зумовили погіршення їх економічного стану можна віднести військову агресію, яка спричинила глибоку девальвацію національної валюти та призвела до здорожчання їхніх зобов'язань; кризу банківської системи й труднощі отримання кредитів; волатильність цін на світовому ринку, насамперед на зерно; підвищення рівня інфляції та значне здорожчання імпортних купівельних ресурсів – пально-мастильних матеріалів, мінеральних добрив, агрохімікатів, основних засобів; істотне звуження можливостей вітчизняних великих аграрних компаній щодо залучення фінансових ресурсів на світових фондових ринках, насамперед через зниження довіри до вітчизняного агробізнесу тощо [25].

Подолання зазначених викликів для аграрних підприємств та забезпечення їх стійкій розвиток потребує розробки комплексу інструментів, адекватних ринковій ситуації, які дають змогу враховувати численні виклики та забезпечувати підвищення їх економічної стійкості. Частково вирішення цих питань здійснює прийнята постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179, якою затверджено Національну економічну стратегію на період до

2030 року [26]. Головним завданням аграрного сектору та харчової промисловості визначено позиціонування України як одного з глобальних центрів продовольчої безпеки, світового лідера з постачання харчових продуктів із високою доданою вартістю та технологічно інтенсивних сервісів для агропромислового сектору. Сформульовано й стратегічні цілі: сприяння розвитку і повноцінному забезпеченню ринку для функціонування переробки; оптимізація екосистеми збуту продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках; забезпечення виробництва й експорту безпечної та здорової сільськогосподарської і харчової продукції [26].

Для досягнення цілей Стратегії необхідно адекватно відповісти на внутрішні ризики і зовнішні виклики та подолати інституційні й технічні бар'єри. Посилення ринкових позицій аграрних підприємств вимагає урахування особливостей їх ефективного функціонування. Ефективність господарської діяльності залежить від здатності усвідомлювати основні чинники конкуренції, своєчасно реагувати на зміни її параметрів та політику держави щодо підтримки аграрних товаровиробників. В Україні процес формування та розвитку аграрної сфери економіки має свою специфіку, яка полягає в багатоукладності та багатогалузевому характері формування механізму господарювання, що зумовило поглиблення зональної спеціалізаціїпід впливом ряду факторів.

По-перше, природно-економічні зони мають різний економічний потенціал та ресурсно-відтворювальні можливості розвитку аграрної сфери економіки. Стратегічна зміна міжнародного вектору розвитку країни сприяє не тільки зміні територіальної спрямованості фінансових, інвестиційних ітоварних потоків, але й посиленню регіональної диференціації аграрних ринків.

По-друге, визначальну роль у формуванні й розвитку конкурентоспроможності аграрних підприємств та галузі у цілому, відіграє стан платоспроможного попиту. Особливістю розвитку української економіки є певна диференціація регіонів за рівнем споживчого платоспроможного попиту.

По-третє, посилення зональної спеціалізації розвитку аграрної сфери значною мірою обумовлено зростаючою диференціацією регіонів за рівнем

соціально-економічного розвитку, наявності матеріально технічної бази, наявністю та розвиненістю ринкової інфраструктури, фондових, товарних та інших ринків, кліматичних і демографічних факторів, культурного та освітнього рівнів тощо.

По-четверте, посилення зональної спеціалізації пов'язано також із політикою окремих територіальних громад, спрямованою на збереженням адміністративних важелів регулювання, таких як контроль за цінами, рухом товарів і ресурсів, обмеження вивезення тощо. Про це свідчить рівень відмінностей економічної активності в областях країни, хоча є загальні тенденції розвитку (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Результати діяльності сільськогосподарських підприємств України

	Кількість підприємств, од.					Продукція сільського господарства, млн грн				
	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Україна	47697	45558	49208	48504	47523	391015,8	437998,6	449806,3	395717,7	534380,3
Вінницька	2668	2593	2739	2768	2751	35211,0	40876,3	42411,8	35169,1	48597,0
Волинська	909	848	955	944	881	7608,5	8411,9	8664,3	8919,3	16564,8
Дніпропетровсь-ка	4111	3949	4181	4205	4178	24899,1	25729,8	29353,2	25797,3	35992,7
Донецька	1326	1310	1285	1149	1045	16662,0	20260,6	19400,5	20953,5	5546,8
Житомирська	1103	1219	1234	939	903	27114,2	27362,6	26072,1	29256,4	24440,6
Закарпатська	1084	1029	1065	973	909	861,6	983,0	838,9	976,0	7898,3
Запорізька	2790	2700	2798	2764	2712	15384,5	12897,8	18017,5	15666,0	7063,8
Івано-Франківська	759	714	848	800	749	5311,1	5489,5	5148,5	5730,5	14251,5
Київська	2212	1966	2479	2483	2366	25300,6	33547,2	30478,6	24059,7	32270,8
Кіровоградська	3229	3360	3404	3238	3177	33437,0	35994,8	25381,1	37138,5	32124,6
Луганська	1062	1048	1055	995	980	12627,5	14448,2	12802,0	13745,1	4090,7
Львівська	1209	1387	1342	1044	1004	22818,7	23004,4	24007,2	25833,9	26712,6
Миколаївська	4040	3970	4008	3849	3822	14045,2	15336,9	16798,5	12134,4	16334,4
Одеська	5107	4784	4410	3081	2625	31983,4	28278,5	17240,3	33106,4	22684,6
Полтавська	2443	2453	2670	2677	2683	25083,6	32719,9	30797,0	26650,8	42205,2
Рівненська	629	668	656	529	525	16860,6	16752,7	17260,2	17598,1	16854,5
Сумська	1089	1061	1152	1180	1178	20232,1	23340,8	23516,1	24759,2	26427,4
Тернопільська	1079	1016	1152	1130	1093	15329,5	16231,5	15725,5	16031,0	26217,8
Харківська	1967	2116	2117	1796	1774	37525,2	38462,8	37700,8	37048,9	16366,9
Херсонська	2644	2606	2500	2001	1863	27289,5	28559,2	27024,1	30771,6	1508,6
Хмельницька	1573	1570	1676	1680	1680	25042,2	26126,2	25784,8	24685,6	35710,8
Черкаська	2000	2131	2173	1740	1703	41226,3	40275,6	31698,3	42765,8	37333,1 1
Чернівецька	832	812	731	604	508	10722,6	10248,5	10225,3	11170,6	10263,1
Чернігівська	1280	1101	1280	1295	1277	22254,9	25488,2	25376,1	26415,7	26919,7

Джерело: *розраховано за даними Державної служби статистики України*

За результатами дослідження з 2018 по 2022 роки у цілому по країні простежується зменшення кількості сільськогосподарських підприємств на 0,4% (-174 од). Така ситуація є характерною для кожного регіону (зменшення кількості відбулося у переважній більшості областей), але темпи зменшення в розрізі областей дещо відрізняються. Водночас, в деяких областях намітилася тенденція до зниження кількості підприємств, наприклад, у Вінницькій, Полтавській, Хмельницькій. Зміна кількості підприємств по-різному вплинуло на показники виробництва сільськогосподарської продукціїкожного регіону. У цілому по Україні виробництво сільськогосподарської продукції зросло на 36,7%. Результативність сільськогосподарського виробництва в розрізі адміністративних областей суттєво відрізняється ефективністю, що зумовлено спеціалізацією виробництва, розвитком матеріально-технічної бази, розвиненістю ринкової інфраструктури, ринків збуту, природно- кліматичними факторами тощо. Все це впливає на процес розвитку аграрної сфери економіки кожного регіону за абсолютними та відносними економічними показниками.

Розвиток конкурентних відносин в аграрній сфері визначається рядом специфічних факторів, а саме: ускладнення процесів взаємозв'язку суб'єктів господарювання; зростання ролі державних регуляторів ринкової системи; монополізація, олігополізація та глобалізація конкурентних відносин в масштабах світової економіки; конкуренція між суб'єктами підприємництва у зв'язку зі значним зростанням витрат, які не пов'язані з виробництвом продукції; удосконалення ресурсної структури виробництва тощо.

Економічна і стратегічна поведінка галузі, а також різних організаційно-правових форм господарювання фокусується на підвищенні конкурентоспроможності шляхом збереження і використання наявних, створення і реалізації нових конкурентних переваг [27]. Стан стійкого розвитку можливий лише за умови стабілізації позитивної динаміки виробництва конкурентоспроможної продукції. Аграрний сектор економіки країни останніми роками демонстрував позитивну динаміку виробництва валової продукції (рис. 2.1).

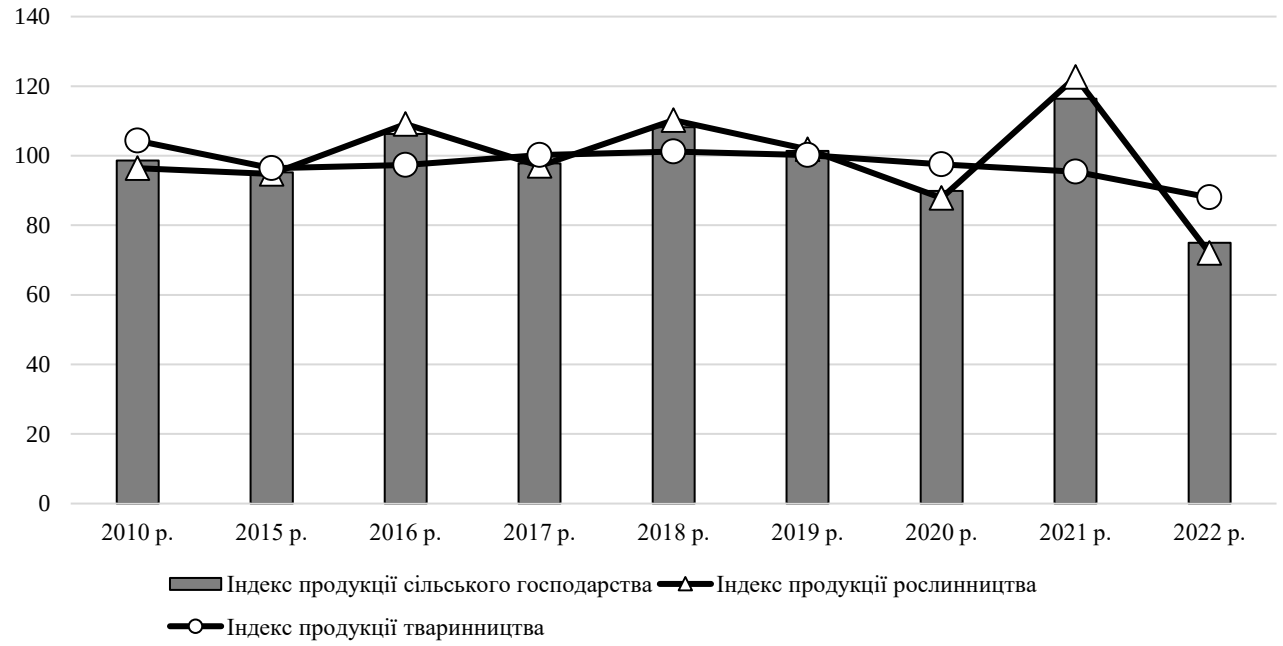

Рис. 2.1. Індекс продукції сільського господарства у всіх категоріях господарств, коеф.

Джерело: *розраховано за даними Державної служби статистики України*

За період дослідження індекс продукції сільського господарства у всіх категоріях господарств 23,6 пункти, індекс продукції рослинництва рослинництві – на 24,4 пункти, тваринництва – на 16,3 пункти. Виробництво продукції сільського господарства знижувалося у 2017, 2020 та 2022 роках переважно за рахунок рослинницької галузі, внаслідок зменшення валових зборів основних видів сільськогосподарських культур. Стосовно виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції, то у галузі рослинництва протягом 2010-2022 рр. виробництво збільшилось майже усіх її видів (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Виробництво основних видів продукції рослинництва, тис. тонн

Продукція	2010 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. у % до 2010 р.
Зернові та зерно-бобові культури	39271	60126	66088	61917	70057	75143	64933	7644	86010	219,0
Цукрові буряки (фабричні)	13749	10331	14011	14882	13968	10205	9150	10112	10854	78,9
Соняшник	6772	11181	13627	12236	14165	15254	13110	14548	16392	242,0
Картопля	18705	20839	21750	22208	22504	20269	20838	20654	21356	114,2

Овочі	8122	9214	9415	9286	9440	9688	9653	9741	9935	122,3
Плоди та ягоди	1747	2153	2007	2047	2571	2119	2024	2139	2235	127,9

Джерело: *розраховано за даними Державної служби статистики України*

Так, виробництво зернових і зернобобових культур у 2022 році зросло в 2,2 рази (46,74 млн т) порівняно з 2010 роком; соняшнику – в 2,4 рази (9,62 млн. т); картоплі – на 14,2 % (2,65 млн т); овочі – на 22,3% (1,81 млн т); плодів та ягід – на 27,9 % (488 тис. т) відповідно. Валовий збір цукрових буряків (фабричних) зменшився на 21,1% (2,9 млн т). Спеціалізація, яка сформувалася і підтримується аграрними товаровиробниками вже не одне десятиліття, проявляється у домінуванні зернових культур і соняшнику, що пов'язано з їх високою ринковою ціною та привабливістю для економіки підприємства. Загальною тенденцією сучасного етапу розвитку є концентрація аграрного виробництва, прямий взаємозв'язок розмірів посівних площ з їх продуктивністю (на що впливає економічний і технологічний потенціал підприємства) та обсягів продажу сільськогосподарської продукції з вищими показниками рентабельності та продуктивності виробництва.

За період ринкових трансформацій, який супроводжувався скороченням обсягів сільськогосподарського виробництва більш адаптованими до змін виявилися господарства населення. При цьому слід зазначити, що нарощування відбулося переважно за рахунок товарних високорентабельних культур – зернових і технічних. Так, в 2020 р. аграрними підприємствами було вироблено 79,8% зернових і зернобобових культур, 94,6% цукрового буряку та 85,8% соняшнику, при цьому господарствами населення було вироблено: картоплі – 98,2%, овочів – 85,3%, плодів – 83,4%.

Вітчизняна галузь тваринництва не показує таких високих результативних показників як рослинницька, водночас має значні резерви та перспективи розвитку, реалізація яких можлива в результаті подолання системних проблем в аграрному секторі економіки. Виробництво основних видів продукції тваринництва відображає складну ситуацію, яка складається в її окремих підгалузях (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Виробництво основних видів продукції тваринництва

Продукція	2010 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021р.	2022 р.	2022 р. у % до 2010 р
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	2059	2323	2324	2318	2355	2492	2478	2451	2438	118,4
у тому числі: яловичина, телятина	428	384	376	364	359	370	345	328	311	72,7
свинина	631	760	748	736	703	708	697	711	724	114,7
м'ясо птиці	954	1144	1169	1185	1259	1381	1405	1389	1373	144,0
Молоко, млн т	11,25	10,62	10,38	10,28	10,06	9,66	9,26	8,88	8,71	77,4
Яйця, млн шт.	17052	16783	15100	15506	16132	16678	16167	15413	14071	82,5
Вовна, тис. т	4,19	2,27	2,07	1,97	1,91	1,73	1,57	1,52	1,50	35,8
Мед, тис. т	70,87	63,62	59,29	66,23	71,28	69,94	68,03	68,31	68,56	96,7

Джерело: *розраховано за даними Державної служби статистики України*

За 2010-2022 років виробництво м'яса зросло на 18,4 % (379 тис. т), у т.ч. свинини – на 14,7 % (93 тис. т), м'яса птиці – на 44,0% (419,5 тис. т). Тобто, більш ефективно розвивається виробництво продукції свинарства та птахівництва, що характеризується відсутністю суттєвих проблем якості, збуту та експорту продукції.

Найбільш проблемним сегментом галузі залишається виробництво продукції галузі скотарства, яке є низькоефективним і сконцентроване в господарствах приватного сектора. За період дослідження виробництво м'яса яловичини й телятини знизилось на 22,3 % (206,6 тис. т), молока – на 34,1 % (3,08 млн т). Проте, з урахуванням світових тенденцій, орієнтація на потреби споживчого ринку є складним, але стратегічно важливим завданням.

Якщо розглянути структуру виробництва основних видів продукції тваринництва, то існує суттєвий дисбаланс між її виробниками – сільськогосподарськими підприємствами і господарствами населення. Так, в 2022 р. сільськогосподарські підприємства в структурі виробництва м'яса у забійній масі займають 70,5%, а господарства населення виробляють 68,3% молока, 90,0% вовни. Виробництво яєць цих категоріях майже однакове 50,2% у господарствах населення і 49,8% виробляється в сільськогосподарських

підприємствах. Отже, на сьогодні, найбільш проблемною залишається галузь скотарства, яка поки що домінує в господарствах населення (табл. 2.4).

Таку ситуацію можна обґрунтувати з ринкових позицій, а саме: в умовах зменшення купівельної спроможності населення, яловичина не є основним видом споживання м'яса і для товаровиробника не є пріоритетною галуззю, крім того, вона є високозатратною та низькоефективною.

Таблиця 2.4

Виробництво м'яса та м'ясопродуктів (у забійній вазі, тис. тонн)

Показники	Господарства усіх категорій		У тому числі			
			сільськогосподарські підприємства, %		господарства населення, %	
	2010 р.	2022 р.	2010 р.	2022 р.	2010 р.	2022 р.
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	2059	2438	1134,4	1720	924,6	718
Яловичина і телятина	428	311	105	78	323	233
Свинина	631	724	256	432	375	292
М'ясо птиці	954	1373,5	772	1209	182	165
Молоко, млн. т	11,25	8,71	2,22	2,77	9,03	5,95
Яйця, млн. шт.	17052	14071	10250	7013	6803	7058
Вовна, тис. т	4,19	1,50	0,71	0,15	3,48	1,35
Мед, тис. т	70,87	68,56	1,62	0,69	69,25	67,87

Джерело: *розраховано за даними Державної служби статистики України*

За рахунок швидкого зростання обсягів вирощування птиці в Україні вдалося частково вирішити проблему дефіциту м'яса, хоча це призвело до порушення науково обґрунтованої структури його споживання та раціонального співвідношення між окремими видами. У 2020 р. виробництво яловичини й телятини в структурі м'ясного балансу становило менше 13,9% проти 20,8%, як це було в 2010 р. [28].

Досягнення аграрного сектору країни у цілому є значними і позитивними, ресурсний потенціал дозволяє нарощувати валове виробництво сільськогосподарської продукції, водночас підвищуючи показники її якості і безпечності, посилювати експортний потенціал галузі. Цьому сприяють спроби залучити у сільське господарство реального інвестора, що призвело до формування нового корпоративного аграрного устрою, який можна вважати

специфічним порядком організації великомасштабного аграрного виробництва на основі концентрації землі, горизонтальної і вертикальної інтеграції виробництва [29].

В умовах сьогодення корпоративний сектор в агропромисловому виробництві представлено потужними горизонтально та вертикально інтегрованими структурами, що мають високий рівень капіталізації. Однак ситуація, яка склалася у виробництві сільськогосподарської продукції не спроможна зробити революційних якісних змін у своєму розвитку, забезпечити вирішення соціально-економічних проблем села, реалізувати повною мірою наявний природно-ресурсний потенціал, яким володіє галузь.

До основних організаційно-економічних проблем розвитку виробництва сільськогосподарської продукції в Україні, які поки що не вдалося вирішити протягом періоду реформування галузі, можна віднести галузеву незбалансованість в даному секторі національної економіки. В останні десятиліття спостерігається тенденція скорочення виробництва трудомісткої продукції, переважно тваринницької, овочевої, плодово-ягідної в особистих господарствах населення. Водночас аграрні підприємства, в тому числі агрохолдинги, орієнтуються в своїй діяльності на вирощуванні високорентабельної, експортоорієнтованої продукції, що порушує умови раціонального землекористування, недотримуються сівозміни, низький рівень витрат на заходи щодо охорони сільськогосподарських угідь і має деструктивний вплив на екологічний стан сільгоспугідь та призводить до виснаження ґрунтів, тощо [30].

Дана обставина призводить до невідповідності української сільськогосподарської продукції європейським стандартам і є суттєвою загрозою розвитку вітчизняного агропродовольчого сектору, оскільки стримує постачання продукції на ринки країн ЄС.

Отже, розвиток аграрної економіки і насичення аграрного ринку споживчими товарами зумовлюють проблеми, які постають перед підприємствами, пов’язані з виживанням, утриманням і зміцненням ринкової

«ніші» в умовах мінливого внутрішнього і зовнішнього середовища, тобто з проблемою конкуренції. Конкуренція висуває відповідний критерій оцінки успішності підприємства – конкурентоспроможність, його здатність зберігати високу результативність господарської діяльності в умовах конкурентної боротьби.

Важливим у цьому зв'язку є проведення політики щодо підтримки розвитку конкуренції на товарних ринках, яка неминуче пов'язана з наданням преференцій національним аграрним товаровиробникам з повним дотриманням конкурентних засад [31]. Поточними завданнями конкурентної аграрної політики в сучасних умовах є:

– створення максимально сприятливих умов для створення й виходу на товарні ринки нових високоефективних підприємств;

– розвиток конкуренції як інструменту підвищення ефективностіекономіки, особлива увага приділяється наукомістким галузям та галузям з високим потенціалом збільшення продуктивності праці;

– забезпечення дотримання конкурентних засад у проведенні антикризової політики, яка не повинна обмежувати інтереси суспільства та бізнесу;

– усунення різноманітних бар'єрів для розвитку господарської діяльності та розвиток системи її інформаційної підтримки [32].

Отже, погіршення основних макроекономічних показників країни пояснює і зниження ряду індикаторів, які демонструють інтенсивність конкуренції в економіці. Разом з тим, ряд показників, що характеризують інтенсивність конкуренції в аграрній сфері свідчить про її посилення, що характеризує наявність міцного економічного потенціалу, факторів економічного зростання та конкурентоспроможних підприємств. Аналіз конкурентного потенціалу підприємств аграрної сфери на макрорівні дозволяє оцінити зазначені структурні та функціональні ознаки розвитку конкуренції.

2.2. Інноваційно-ресурсні детермінанти формування конкурентного потенціалу аграрних підприємств

У сучасних економічних процесах інноваційний розвиток аграрних підприємств є не лише важливим фактором, який забезпечує створення додаткової вартості, а й одним із найважливіших важелів формування їх конкурентоспроможності.

Сьогодні аграрний сектор економіки потребує значних інноваційних зрушень в агротехнологічному рівні виробництва. Для реалізації інноваційних процесів в агросекторі, у першу чергу, потрібно вирішити нагальні проблеми фінансового забезпечення, а саме відновлення процесу функціонування ринку ефективних та новітніх агротехнологій у аграрному виробництві.

Інноваційне підприємництво, як форма прояву інноваційної моделі розвитку економіки України, має стати вирішальним фактором у формуванні інноваційної стратегії підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств. Інноваційно-активний вектор розвитку аграрних підприємств характеризується перенесенням акценту на використання принципово нових технологій, випуск високотехнологічної продукції, інтеграцію прогресивних організаційних та управлінських рішень у інноваційному процесі тощо [33].

Інноваційну активність підприємств аграрного сектору можна оцінити лише у складі загальної чисельності підприємств, оскільки дані по інноваційному розвитку підприємств агросектору у офіційній статистиці відсутні з 2018 р., а періодичність проведення державного статистичного спостереження щодо інноваційної діяльності підприємств змінена з «річної» на «один раз на два роки» з 2015 року.

Структура витрат на виконання науково-дослідних розробок за галузями наук України протягом 2010-2022 рр. показує, що станом на 2022 р. найбільші витрати у розмірі 87,8% припадають на технічні науки, фінансування яких здійснюється за рахунок підприємницького сектору, а на сільськогосподарські

науки припадає лише 0,8%. У той же час, найбільші витрати державного сектору у розмірі 38,0%, 22,2% та 15,8% припадають на природничі, технічні та сільськогосподарські науки відповідно. Найбільші витрати сектору вищої освіти у розмірі 31,5%, 39,4% та 13,0% припадають на природничі, технічні та суспільні науки відповідно, а на сільськогосподарські науки 5,1%. Загалом, на сільськогосподарські науки припадає 1,22 млрд грн, що складає 7,2% від загального обсягу витрат на дослідження і розробки (17,02 млрд грн), в той час, коли на технічні – 57,7%, а на природничі – 23,1% (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Витрати на виконання досліджень та розробок за секторами діяльності у розрізі галузей наук, 2022 р.

Галузі наук	Витрати на дослідженняі розробки, млрд грн	Частка обсягу фінансування галузі науки від загальних витрат на дослідження та розробки сектору діяльності, %		
		Підприємницький сектор	Державний сектор	Сектор вищої освіти
Технічні	9,82	87,8	22,2	39,4
Природничі	3,94	10,6	38,0	31,5
Сільськогосподарські	**1,22**	**0,8**	**15,8**	**5,1**
Суспільні	0,85	0,1	9,8	13,0
Медичні	0,75	0,4	8,6	9,2
Гуманітарні	0,44	0,1	5,6	1,8

Джерело: розраховано та сформовано автором на основі [34]

Згідно твердженням науковців [35, с. 15], «…державні кошти є важливим джерелом фінансування інноваційної діяльності. Важливу роль у комерціалізації ідей і впровадженні інновацій відіграють державні програми». Однак згідно наведених даних можна зробити висновок про наявність негативної тенденції структури джерел фінансування інноваційної діяльності. Спостерігається дефіцит фінансування науково-дослідної діяльності з боку державного бюджету. Основна частина навантаження щодо фінансування досліджень та розробок, а також інноваційної діяльності припадає на підприємницький сектор. Відповідно, це призводить до незбалансованості витрат на науково-дослідні роботи у розрізі галузей наук, і як наслідку до негативних результатів у рамках інноваційної діяльності.

Динаміка витрат науково-дослідних розробок за галузями наук протягом 2010-2020 рр. (дані за 2021-2022 рр. не оприлюднюються Державною службою статистики) демонструє позитивну тенденцію до росту показників, а саме, порівняно із 2010 р. загальні витрати на дослідження зросли на 12,33% і становлять 17,02 млрд грн. У свою чергу витрати на виконання наукових досліджень і розробок у галузі сільськогосподарських наук зросли на 182,44% і становлять 1,22 млрд грн (0,55 млрд грн у 2010 р.). Однак якщо розглянути дані показники у відношенні до загальних витрат, то стає зрозуміло, що порівняно із 2010 р., рівень витрат на фінансування науково-дослідних розробок у сільськогосподарському господарстві до загальних витрат практично не змінився (6,76% у 2010 р., 7,15% у 2020 р.) (рис. 2.2).

Рис. 2.2. **Динаміка частки витрат на НДР у сільському господарстві до загального їх обсягу в Україні, 2010-2020 рр, млрд грн**

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі [34]

Із наведених матеріалів можна спостерігати невідповідність рівня витрат на НДР за галузями наук, зокрема у галузі сільськогосподарських наук.

Прояв та характер ринкової конкуренції залежить від різноманітних умов. Незаперечним є твердження, що не всі параметри орієнтації аграрного

підприємства в конкурентному середовищі є керованими. Значна їх частина формується конкурентним середовищем. Під конкурентним середовищем розглядають сукупність ринкових умов і факторів функціонування та розвитку економічних відносин у процесі конкуренції підприємств, які виробляють однорідну продукцію, використовують однотипні сировину й матеріали, а також мають спільне коло споживачів [36]. Аналіз мотивів поведінки конкурентів буде неповним без дослідження специфіки, особливостей конкурентного середовища та ключових ресурсних детермінант, які формують конкурентний потенціал аграрних підприємств.

Виробництво сільськогосподарської продукції залежить від ресурсів, які є у користуванні суб'єктів підприємництва. Наявність, склад та структура ресурсів визначають потенціал аграрних підприємств і безпосередньо впливають на ефективність їх виробничої діяльності, взаємодію знавколишнім середовищем та рівень конкурентоспроможності. Стратегічне значення ресурсів полягає саме в тому, що достатня їх кількість дозволяє розробити оптимальну програму розвитку підприємства та здійснити взаємообумовлений вплив на зовнішнє середовище.

Оскільки пріоритетність аграрної галузі не викликає сумнівів, то необхідно мінімізувати основні загрози для розвитку її підприємств, а саме: зростання конкурентного тиску, уповільнення динаміки росту ринку, зниження платоспроможності населення, зниження мотивації сільськогосподарської праці, повільний розвиток ринкової інфраструктури, поглиблення демографічної кризи, сезонність виробництва [37]. У зв'язку з цим, основною вимогою ефективного функціонування підприємств аграрної сфери є утримання стійких конкурентних позицій на внутрішньому і зовнішніх ринках. Суб'єкти аграрного підприємництва повинні акцентувати увагу не лише на результативності виробництва, але й на ефективності господарювання в конкурентному середовищі. Ефективність адаптації та динамічної трансформації аграрного підприємства до умов конкурентного середовища характеризує його конкурентоспроможність.

Аграрна сфера виробництва є досить ресурсномісткою і використовує значну кількість трудових, матеріально-технічних та природних ресурсів. Їх кількісний та якісний склад, співвідношення між трудовими, матеріально-технічними і природними ресурсами, з одного боку, та рівень як сумарної та поресурсної віддачі, з іншого, визначають величину природно-ресурсного потенціалу в конкретних природно-економічних умовах функціонування кожного суб'єкта АПК [38].

Економічна ефективність і доцільність розвитку аграрного виробництва визначається загальними закономірностями розвитку продуктивних сил та характеризується значною його залежністю від природно-ресурсного потенціалу сільських територій: земельних ресурсів – їх розподілу за природними угіддями, родючістю ґрунтів; водних ресурсів – можливістювикористання для зрошення сільськогосподарських культур, перевезення сільськогосподарської сировини та продуктів її переробки, риборозведення; лісових ресурсів та інших [39].

Забезпечення стійкого розвитку аграрного виробництва вимагає дбайливого ставлення до землі як засобу виробництва й предмета праці та її раціонального використання. За останнє десятиліття у складі сільськогосподарських угідь відбулися певні структурні зміни, які зумовлені залученням їх до більш інтенсивного використання. Істотних змін в площі продуктивних сільськогосподарських угідь (ріллі та багаторічних насаджень)не відбулося (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Склад та забезпеченість сільськогосподарських підприємств земельними угіддями, 2010 – 2022 рр.

Показники	2010 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. у % до 2010 р.
Загальний земельний фонд, тис га	60354,9	60354,9	60354,9	60354,9	60354,9	60354,9	100,0
Сільськогосподарські угіддя, тис га	41576,0	41507,9	41504,9	41489,3	41329,0	41310,9	99,4
з них: рілля, тис га	32476,5	32541,3	32543,4	32544,3	32698,5	32757,3	100,9
сіножаті, тис га	5481,9	2406,4	2402,9	2399,4	2294,4	2283,9	41,7
пасовища, тис га	2410,9	5434,1	5430,9	5421,5	5282,6	5250,3	217,8

перелоги, тис га	310,2	233,7	230,6	229,3	190,5	166,7	53,7
багаторічні насадження, тис га	896,5	892,4	897,1	894,8	863,0	852,7	95,1
Землезабезпеченість: - с.-г. угідь	90,8	97,9	98,3	98,8	99,0	99,7	109,8
- ріллею	70,9	76,7	77,1	77,5	78,4	79,1	111,5

Джерело: *розраховано за даними Державної служби статистики України*

Продуктивність землекористування країни визначається не лише рівнем забезпеченості кожного мешканця земельними угіддями, зокрема орними землями, але і ефективністю її використання в сільському господарстві. За останнє десятиліття в Україні показник землезабезпеченості щорічно зростає за рахунок зниження чисельності населення. За цей період простежується і надзвичайно висока сільськогосподарська освоєність та розораність земель. Сільськогосподарська освоєність земельного фонду сягає 68,4-68,9 %, а розораність сільськогосподарських угідь – 78,1-79,3%, тоді як сільськогосподарська освоєність земель у розвинутих країнах менше 50% і постійно знижується. Так, у Франції – 41,9 %, США – 26,5, Англії – 28, Китаї – 10, Нідерландах – 25 %. Розораність сільськогосподарських угідь у Франції становить 48 %, Угорщині – 37, Англії – 25, США – 20 % [40, 41].

В Україні перед великою кількістю аграрних підприємств актуальним залишається питання (поряд з нераціональним використанням земельних ресурсів) низького рівня виробничого потенціалу і наявних виробничих потужностей. Низький рівень матеріально-технічного забезпечення викликає гостру необхідність заміни зношених основних засобів і в першу чергу активну їх частину. Оскільки фізично і морально застаріле обладнання, значнівитрати на його поточний ремонт, великі втрати сировини і енергетичних ресурсів, низький рівень продуктивності праці свідчать про необхідність здійснення комплексної модернізації виробництва. Так, за оцінками експертівсередньогалузевий рівень фондооснащеності 1 га сільськогосподарських угідьв Україні за останні роки у 3-7 разів нижчий порівняно з розвинутими країнами світу [42]. Разом з цим спостерігається спрощення технологій виробництва, особливо у рослинництві, де часто виконується обмежений обсяг агротехнічних заходів. Натомість

технології біологізації та ресурсозбереження, як ефективні напрями виробництва екологічно чистої сільгосппродукції з мінімальним застосуванням антропогенних засобів інтенсивного впливу на агроекологічні системи та передбачають раціональне використання природних умов, застосування інноваційних систем обробітку ґрунту, удобрення, захисту рослин та інших агротехнічних заходів не набули широкого застосування в Україні [45].

У 2020 році порівняно з 2010 роком оснащеність окремими видами техніки знизилася на 15-64 %, і сягає половини технологічної потреби та щорічно знижується. Близько 85 % техніки в аграрних підприємствах замортизована. Через фізичне зношення та технічні несправності щорічно не використовується третина сільськогосподарської техніки. Через це навантаження на техніку надзвичайно високе (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Наявність та забезпечення аграрних підприємств сільськогосподарською технікою, 2010– 2022 рр.

Сільськогосподарська техніка	2010 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. у % до 2010 р.
Трактори - всього: тис. шт.	151,3	127,9	132,7	129,3	128,7	130,5	86,3
- на 10000 га ріллі, од.	47	39	41	40	39	40	85,1
Зернозбиральні комбайни, тис. шт.	32,8	26,7	27,4	26,8	26,3	26,5	80,8
- на 10000 га посівної площі зернових, од.	36	35	38	38	36	37	102,8
Кукурудзозбиральні комбайни, тис. шт.	2,5	1,6	1,5	1,5	1,5	1,5	60,0
- на 10000 га посівної площі кукурудзи, од.	12	5	5	4	4	4	33,3
Картоплезбиральні комбайни, тис. од.	1,7	1,2	1,2	1,1	0,9	1,0	58,8
- на 10000 га посівної площі картоплі,од.	590	531	553	612	585	592	100,3
Бурякозбиральні комбайни,тис. од.	4,2	2,4	2,3	2,0	1,6	1,6	38,1
- на 10000 га посівної площі буряків, од.	92	114	84	68	63	77	83,7

Джерело: *розраховано за даними Державної служби статистики України*

Якщо в Україні на 1000 га ріллі припадає 4 трактори, то в Німеччині – 79,4,

в Італії – 242,2 [44]. Те саме спостерігається по інших видах техніки. Порівняно з 2010 роком наявність тракторів в аграрних підприємствах останніми роками скоротилася на 13,7%, зернозбиральних комбайнів – 19,2%,кукурудзозбиральних комбайнів – 40,0%, бурякозбиральних машин – 61,9%.

Близько 85 % техніки в аграрних підприємствах експлуатується за межами амортизаційних термінів. Через фізичне зношення і технічні несправності щорічно не використовується 25-35 % тракторів, комбайнів та інших сільськогосподарських машин. Вітчизняна техніка за якістю відстає відсвітових аналогів, а за продуктивністю значно їм поступається. Вона втратила конкурентоспроможність навіть на вітчизняному ринку через конструктивну застарілість і низьку надійність. Це значною мірою зумовлено депресивним станом усіх підприємств вітчизняного сільськогосподарського машинобудування, затяжною стагнацією цієї галузі промисловості.

Негаразди технічного забезпечення призводять до порушення технологій виробництва аграрної продукції, збільшують її втрати, зумовлюють технологічну відсталість. Низька якість техніки не дає можливості впроваджувати інноваційні технології та перейти до вищого рівня розвитку вітчизняного аграрного сектору. Поступове оновлення матеріально-технічної бази та її раціональне використання разом з іншими ресурсами галузі, сприятиме посиленню позицій аграрних товаровиробників, максимізації одержання доходів та впливатиме на конкурентоспроможність підприємств галузі як на національному ринку так і світовому [45].

Модернізація, удосконалення матеріальної складової аграрного виробництва особливо важлива так як за останні 10 років відбулося суттєве зменшення осіб, зайнятих у сільському господарстві, викликане скороченням робочих місць в аграрних підприємствах (табл. 2.8). Кількість зайнятих у сільському господарстві та пов’язаних із ним послугах у 2022 р. зменшилася на 12,7% (394,4 тис. осіб). Стосовно ситуації щодо найманих працівників то вона відображає спадну тенденцію, за цей період було вивільнено близько 1,85 млн осіб. За останніми даними, їхня кількість становить 445,4 тис. осіб, або 16,4%

до всіх зайнятих в аграрному секторі та 7,2% щодо працівників економіці країни [46].

Таблиця 2.8

Кількість зайнятого населення в сільському господарстві України, 2010– 2022 рр.

Показники	2010 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. у % до 2010 р.
Усього зайнято в економіці, тис. осіб	20266,0	16276,9	16156,4	16360,9	16578,3	15915,3	78,5
Кількість зайнятих у сільському господарстві, тис. осіб	3115,6	2866,5	2860,7	2937,6	3010,4	2721,2	87,3
До всіх зайнятих в економіці, %	15,4	17,6	17,7	18,0	18,2	17,1	1,7 в.п.
Усього найманих працівників в економіці, тис. осіб	8064,2	5849,6	5844,9	5999,5	6369,6	6213,7	77,1
Кількість найманих працівників у сільському господарстві, тис. осіб	647,3	515,0	490,9	481,4	463,2	445,4	68,8
До всіх найманих працівників в економіці, %	8,0	8,8	8,4	8,0	7,7	7,2	-0,8 в.п.
До зайнятих у сільському господарстві, %	20,8	18,0	17,2	16,4	15,4	16,4	-4,4 в.п.

Джерело: *розраховано за даними Державної служби статистики України*

Соціально-економічна ситуація в аграрному виробництві загострюється через різке зниження економічного інтересу аграрних підприємств. Процес скорочення сільського населення, його продуктивної частини, поступове зменшення кількісного складу сільської поселенської мережі відбувається історично, і ці зміни певною мірою об’єктивне соціально-економічне явище. Конкурентна боротьба на внутрішньому аграрному ринку є постійною і доволі жорсткою, що пов’язано зі станом конкурентного середовища, яке характеризується високими рівнем адміністративних бар’єрів, митних тарифів, непрозорістю обмінних процесів та інших факторів. Гальмує розвиток ринку також невідповідність темпів і якості розвитку інфраструктурипотребам бізнесу. Наявність позитивних тенденції в динаміці основних показників діяльності товарних бірж свідчить про певний розвиток процесів удосконалення ринкової

інфраструктури та зниженні вхідних бар'єрів для нових учасників. Всі ці чинники, а також природно-кліматичні, фінансові, демографічні здійснюють вплив на основні показники діяльності аграрних підприємств (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Основні показники діяльності аграрних підприємств, 2010– 2022 рр.

Показники	2010 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. у % до 2010 р.
Аграрні підприємства –всього, од	56493	47697	45558	49208	48504	47523	84,1
в т. ч. фермерські господарства	41726	33682	34137	33164	32452	31851	76,3
Кількість найманих працівників, тис. осіб	645,2	513,2	489,2	479,8	472,1	443,7	68,8
Підприємства, які одержали прибуток: у % до загальної кількості	69,6	88,4	86,7	86,7	83,5	83,1	13,5 в.п.
фінансовий результат,млн грн	22094,9	102496,1	88676,3	93249,0	115197,6	107547,0	в 4,9 рази
Підприємства, які одержали збиток: у % до загальної кількості	30,4	11,6	13,3	13,3	16,5	16,9	-13,5 в.п.
фінансовий результат,млн грн	4841,3	12679,8	20399,5	22787,2	22304,7	26514,4	в 5,5 рази
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	17,5	25,6	16,5	14,2	16,6	13,9	-3,6 в.п.
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	24,5	33,6	23,2	18,9	19,8	19,0	-5,5 в.п.

Джерело: *розраховано за даними Державної служби статистики України*

Розвиток конкурентного середовища в аграрній сфері свідчить про тенденцію щодо зниження кількості аграрних підприємств за останнє десятиліття на 15,9% (8970 од). Зниження чисельності фермерських господарств було більш суттєвішим – 23,7% (9875 од). В даних процесах є також і циклічні закономірності. Вони пов'язані з еволюційним процесом розвитку малих і дрібних підприємств, які створюються та ліквідуються у процесі динамічної зміни конкурентного середовища. Крім того, в країнівідбуваються закономірні процеси об'єднання підприємств (наприклад, створення кооперативів), укрупнення фермерських господарств, створення агрохолдингів. Зі зменшенням

кількості сільськогосподарських підприємств підвищуються показники ефективності їх діяльності. Як свідчать розрахунки, позитивною є тенденція зростання кількості підприємств, які одержали чистий прибуток на 13,5 %, а отже, спостерігаємо зниження частки підприємств зі збитками. Водночас самі показники ефективності, як операційної так і всієї діяльності аграрних підприємств несуттєво знизилися.

В цих умовах не припиняється конкурентна боротьба суб'єктів аграрного підприємництва за отримання кращої конкурентної позиції. Вона дозволяє виокремити декілька типів еволюційних результатів розвитку. Еволюційний результат першого типу полягає у відносній нестійкості конкурентних позицій кожного учасника ринкових відносин. Досягнення суб'єктами господарювання кращих, а тим більше домінуючих позицій завжди обмежується прямою конкуренцією. Якщо на будь-якому сегменті ринку діють два і більше господарських суб'єкти, жоден з них не може бути монополістом. Якщо на цьому сегменті складається олігополія, жоден із суб'єктів олігополії не може отримати домінуючого положення по відношенню до іншого учасника. Якщо одному з прямих конкурентів вдаєтьсяотримати домінуюче положення на даному сегменті ринку по відношенню до підприємств, які поставляють на ринок однорідну продукцію, він змушений постійно підтримувати цей стан [47].

Конкурентна боротьба на ринку та формування конкурентних бар'єрів зумовлюють другий тип еволюційного розвитку конкурентної боротьби суб'єктів аграрного підприємництва за отримання кращої конкурентної позиції, сутність якого полягає у формуванні підприємницького середовища як об'єднання підприємств. Господарська діяльність аграрних підприємств має відмінності, які обумовлені специфікою галузі. Так, одні види підприємництва формуються за рахунок залучення масштабних інвестицій та високотехнологічної виробничої бази, інші засновані на індивідуальній діяльності з використанням низькотехнологічних виробничих засобів. А професійні здібності керівництва обумовлюють відмінності в способах організації та управління підприємством [48]. Тому приналежність

підприємства до дрібного або великого визначається ефективністю його господарської діяльності. Ефективними будуть визнані необхідні для відповідного видудіяльності розміри аграрних підприємств.

При цьому слід враховувати наступну тенденцію. Кожен вид підприємницької діяльності завжди є нестійкий, а класифікація підприємств за їхніми розмірами має стійкий характер. Будь-яке аграрне підприємство – мале, середнє або велике може бути конкурентоспроможним за результатами виробничої діяльності (внутрішній чинник) і реалізації продукції (зовнішній чинник). Розподіл господарюючих суб'єктів за критерієм розміру в сучасній практиці використовується досить часто, що підкреслює важливість даного еволюційного ефекту. Основою такого розподілу є кількісні критерії визначення розміру конкуруючих суб'єктів. У світовій практиці поширення набули узагальнюючі поняття великого, середнього і дрібного підприємства. Так, у країнах ЄС критеріями визначення розміру підприємства є чисельність працівників і щорічний товарообіг [49]. В Україні за критерієм розміру розрізняють малі підприємства, у тому числі мікропідприємства, середні та великі. Критерієм віднесення підприємства до цієї категорії є кількість працівників на підприємстві та обсяг одержаного доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за фінансовий рік [2].

Розмір суб'єкта господарювання впливає на особливості конкурентоспроможності. Так, великі підприємства володіють конкурентним потенціалом і достатнім рівнем конкурентоспроможності в сфері великого бізнесу, але вони недостатньо конкурентоспроможні в дрібному виробництві, навпаки, конкурентні переваги малих підприємств проявляються лише в дрібному бізнесі. При високотоварному типі виробництва, на відміну від дрібнотоварного, відбувається зниження собівартості одиниці реалізованої продукції при збільшенні обсягів її реалізації, тобто досягається ефект масштабу. Якщо даний процес не відбувається, то спостерігається явище від'ємного ефекту масштабу. Конкурентоспроможність високотоварних аграрних підприємств досягається економією на масштабі, що дозволяє виготовляти і пропонувати

свою продукцію за більш прийнятним цінам та захоплювати нові сегменти ринків й розширювати ринкові «ніші». Внутрішня економія на масштабі має місце, коли високотоварним аграрним товаровиробникам вдається досягти більш ефективного використання факторів виробництва, а збільшення обсягів реалізації дозволяє покривати підвищення витрат на маркетинг, фінансування і розвиток виробництва.

Внутрішні збитки на масштабі можуть виникати в результаті того, що збільшуючи оптимальні обсяги реалізації сільськогосподарської продукції, високотоварні аграрні підприємства змушені непропорційно збільшувати і утримувати велику кількість адміністративних працівників. Зовнішня економія на масштабі виникає в результаті більш широкого застосування підприємствами інновацій. Підприємство з оптимальним рівнем концентрації виробництва (за рівних інших умов) може функціонувати рентабельніше та бути конкурентоспроможним. Конкурентоспроможність високотоварних аграрних підприємств передбачає можливість їх ефективного функціонування в умовах ринкової економіки. За роки дослідження в Україні простежується чітка тенденція до зростання частки прибуткових підприємств в категорії великі. Їх частка є найбільшою – 89,2%. Крім того, в 2016 і 2020 рр. частка підприємств, які отримали прибуток складала 100%, що спостерігалося лише для даної групи підприємств (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Основні показники діяльності підприємств, у середньому за 2010-2022 рр.

Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	Чистий прибуток (збиток), млн грн	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості	фінансовий результат, млн грн	у % до загальної кількості	фінансовий результат, млн грн
Всього	48787,58	82,5	64453,96	17,5	15666377,8
Великі підприємства	8526,91	89,2	9197,37	10,8	670452,0
Середні підприємства	24135,54	85,6	32052,23	14,4	7916685,4
Малі підприємства	16125,13	82,0	23204,37	18,0	7079240,5
з них: мікропідприємства	3866,96	81,7	7104,2712	18,3	3237315,9

Джерело: *розраховано за даними Державної служби статистики України*

Розподіл суб’єктів господарювання за розмірами виробництва є одним із способів оцінки результатів побудови різноманітними підприємствами взаємних граничних бар’єрів конкурентного позиціонування. Водночас необхідно враховувати, що розміри підприємства не відображають його реальний конкурентний потенціал, активність суб’єкта відносно зовнішнього середовища та характер і ступінь стійкості конкурентних позицій. Великі підприємства можуть виявитися неконкурентоспроможними та відносно слабкими і нестійкими в порівнянні з суб’єктами середнього підприємництва, а дрібне – може бути більш ефективним порівняно з великими і середніми підприємствами, які володіють значно більшим виробничим потенціалом.

2.3. Оцінка рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств

Наразі Україна перебуває в складному становищі, що пов’язано з воєнною агресією російської федерації. Через те, що економіка країни знаходиться в стані кризи, аграрні підприємства змушені підвищувати ефективність своєї виробничо-господарської діяльності для забезпечення достатнього рівня фінансової спроможності й здатності сплачувати податки до держави та здійснювати інші обов’язкові платежі [50]. Для ефективного розвитку підприємство має бути конкурентоспроможним по відношенню до своїх головних конкурентів, тобто мати можливості змагатись з виробниками аналогічної чи схожої продукції за кращі ресурси, кращу ціну продажу, кращі умови реалізації продукції. Тільки конкурентоспроможне аграрне підприємство може бути лідером в своїй галузі як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Через це, підприємство повинно постійно самовдосконалюватись, находити потенційні джерела розвитку, які сприятимуть покращенню та зростанню результатів виробничої діяльності підприємства. До основних джерел досягнення та підвищення конкурентоспроможності підприємства варто віднести:

1. Одержання конкурентних переваг за допомогою впровадження в

виробництво прогресивних передових технологій і використання сучасної високопродуктивної техніки, яка дасть змогу підприємству підвищити обсяги виробництва продукції та зменшити виробничі витрати. Доведено, що сучасна імпортна сільськогосподарська техніка є набагато продуктивніша за вітчизняну та допомагає економити при збиранні врожаю за рахунок зменшення втрат та більших виробничих потужностей.

2. Основним джерелом підвищення конкурентоспроможності підприємства є трудовий потенціал, тобто фізичні й розумові можливості людей, які вони використовують для виробництва продукції та надання послуг. Саме від людей залежить якість виробленої продукції, строки вироблення та інші технічні параметри. Оскільки майстерність персоналу, його досвід, кваліфікація, навички та вміння – це все, без чого не може ефективно працювати підприємство. Також важливим є ступінь задоволеності персоналу своєю роботою, умовами праці, наявним рівнем заробітної плати та системою мотивації та преміювання. Якщо працівники не задоволені, вони не здатні ефективно виконувати свою роботу. Якою б прогресивною та сучасною не була б техніка, без людей, без їхніх здібностей – це лише метал, який не може принести користь підприємству без взаємодії з персоналом. Тому персонал завжди має підвищувати свою кваліфікацію, навчатись, – адже технології не стоять на місці і зміни відбуваються як в бухгалтерській звітності, в методах управління персоналом, так і в обладнанні та техніці [51].

3. Ключовим джерелом досягнення конкурентоспроможності підприємства в ринковій економіці є виробничі витрати, які мають бути меншими за середньогалузеві, або ж за витрати конкурентів. Тобто, чим менші виробничі витрати, собівартість продукції, тим більше прибутку зможе отримати підприємство при однакових умовах реалізації товару порівняно з конкурентами. Досягти зменшення собівартості продукції можна за допомогою використання прогресивних інноваційних технологій, сучасного модернізованого обладнання, вмотивованого персоналу, а також за рахунок економії на масштабах виробництва. Також джерелом зменшення собівартості продукції і чіткий

контролінг витрат, їх оптимізація та раціональне планування всіх виробничих витрат. Тобто ресурси мають економитись не під час виробничого процесу, а ще на періоді планування даного процесу. А отже, економісти в співпраці з агрономами та інженерами повинні чітко планувати всі етапи виробничого процесу і розробляти шляхи зменшення собівартості виробленої продукції або ж наданих послуг.

4. Суттєвим джерелом конкурентоспроможності підприємства є можливість вийти на нові ринки збуту продукції, де перед виробниками відкриваються нові можливості. Чим «багатший» ринок» (європейський, американський чи японській), тим більше можливостей у підприємства отримати високі прибути. Але вихід на нові ринки може відбуватись і в межах країни, якщо підприємство диверсифікує свою діяльність та почне виробляти нову, нехарактерну для нього продукцію. Проте, щоб підприємство могло закріпитись на нових ринках, пропонована продукція повинна бути високої якості, доступної цінової категорії та відповідати стандартам якості й безпечності товарів та послуг [52].

5. Одним з можливих джерел досягнення конкурентоспроможності підприємства є налаштування його діяльності та виробничих процесів таким чином, щоб діяльність відповідала державним програмам розвитку, за якими можна одержати дотації або ж отримати кредити в банківських установах на пільгових умовах. Тобто, потрібно виробляти суспільно значимий продукт, який визнається суспільством як важливий та корисний. Вся сільськогосподарська продукція може по праву вважатись такою, яка забезпечує суспільство товарами першої необхідності.

Для того, щоб запропонувати конкретні напрямки формування інноваційного механізму підвищення конкурентоспроможності аграрного підприємства, необхідно спершу дослідити та проаналізувати поточний її стан. Найбільш оптимальним для виконання цього завдання є методика, яка засновується на аналізі теорії ефективної конкуренції [53].

Відповідно до теорії ефективної конкуренції, найбільш

конкурентоспроможними є підприємства, які зуміли ефективно організувати діяльність всіх структурних відділів підприємства. На ефективність роботи кожного з відділів підприємства має вплив величезна сукупність факторів – ресурсів товариства. Оцінка ефективності роботи кожного відділу підприємства зумовлює оцінку раціональності та доцільності використання даних ресурсів. За основу в даній методиці приймається оцінка чотирьох базових критеріїв конкурентоспроможності підприємства:

- показники ефективності господарської діяльності суб'єкту господарювання (ЕД) – це комплекс показників, що віддзеркалюють витрати на одиницюпродукції, фондовіддачу, рентабельність товару й продуктивність праці;
- показники фінансового стану суб'єкту господарювання (ФС) – визначається за допомогою розрахунків показників автономії, платоспроможності, абсолютної ліквідності та коефіцієнту обертанняоборотних засобів;
- показники ефективності організації збуту продукції суб'єкту господарювання (ЕЗ) – це комплекс показників, які включають рівень рентабельності продажів, коефіцієнт затовареності готовою продукцією, коефіцієнт завантаження виробничих потужностей та коефіцієнт ефективності реклами;
- показники конкурентоспроможності продукції чи товару суб'єкту господарювання (КТ) – це показники якості товару та його ціни. Розраховується в балах за експертною методикою.

Методика містить ряд етапів:

1. Необхідно обчислити одиничні показники конкурентоспроможності суб'єкту господарювання. Для цього використаємо фінансово-економічні показники.

2. Обчислимо критерії конкурентоспроможності підприємства за формулами, наданими даною методикою.

Аналіз конкурентоспроможності підприємства проводився на прикладі

ТОВ «

Критерії конкурентоспроможності підприємства (ККП) обчислювались наступним чином:

ЕД = 0,31РВ + 0,19К + 0,4РТ + 0,1ПП; (2.1.)

Де ЕД – ефективність господарської діяльності підприємства; РВ – рівень витрат підприємства; К – капіталовіддача підприємства; РТ – рентабельність продукції підприємства; ПП – продуктивність праці в підприємстві.

0,31; 0,19; 0,40; 0,10 – коефіцієнти вагомості показників ефективності господарської діяльності підприємства, визначені експертами.

ФС = 0,29КА + 0,2КП + 0,3КЛ + 0,15КО; (2.2.)

Де ФС – фінансовий стан суб'єкта господарювання; КА – коефіцієнт автономії суб'єкта господарювання; КП – коефіцієнт покриття запасів; КЛ – коефіцієнт абсолютної ліквідності суб'єкта господарювання; КО – коефіцієнт обороту оборотних засобів.

0,29; 0,20; 0,36; 0,15 – коефіцієнти вагомості показників фінансового стану підприємства, визначені експертами.

ЕЗ = 0,37РП + 0,29КЗ + 0,21КВ + 0,13КР; (2.3.)

де ЕЗ – ефективність збутової діяльності підприємства; РП – рентабельність продажів товарів підприємства; КЗ – коефіцієнт затовареності продукцією підприємства; КВ – коефіцієнт завантаженості виробничих потужностей підприємства; КР– коефіцієнт ефективності реклами підприємства.

0,37; 0,29; 0,21; 0,14 – коефіцієнти вагомості показників ефективності збутової діяльності підприємства, визначені експертами.

КТ − критерій конкурентоспроможності продукції, який розраховується як відношення якості продукції до його ціни споживання (КСП) (2.4.)

3. Розраховуємо підсумковий показник – коефіцієнт конкурентоспроможності підприємства (ККП):

ККП = 0,15ЕД + 0,29ФС + 0,23ЕЗ + 0,33КТ (2.5.)

де ЕД – ефективність господарської діяльності підприємства; ФС – фінансовий стан підприємства; ЕЗ – ефективність збутової діяльності

підприємства; КТ − критерій конкурентоспроможності товарів підприємства.

0,15; 0,29; 0,23; 0,33 – коефіцієнти вагомості критеріїв коефіцієнту конкурентоспроможності підприємства визначені експертами.

В результаті одержаного значення коефіцієнта конкурентоспроможності підприємства буде проаналізовано його поточний стан та перспективи. Потім, надамо пропозиції щодо удосконалення виробничо-господарської або фінансової діяльності підприємства [54].

Щоб зробити узагальнюючу оцінку, потрібно всі розраховані показники перевести в відносні величини. Для цього використано 15-ти бальну шкалу. Бали від 5 до 15 розподіляються наступним чином:

15 балів показник > 50% або більше;

14 балів > від 40% до 50%;

13 балів > від 30% до 40%;

12 балів > від 20% до 30%;

11 балів > від 10% до 20%;

10 балів якщо показник на рівні базового;

9 балів < від 10% до 20%;

8 балів < від 20% до 30%;

7 балів < від 30% до 40%;

6 балів < від 40% до 30%;

5 балів < 50% .

Одиничні показники конкурентоспроможності ДП «Умань-Агро» Черкаської області обчислено та занесено в таблицю 2.13. Співставлення цих індикаторів між собою останні роки дослідження та обчислення відповідних коефіцієнтів дозволить виявити тенденції зміни результатів виробничо-господарської та фінансової діяльності аграрного підприємства.

Таблиця 2.13

Оцінка конкурентоспроможності ДП «Умань-Агро» у 2018 – 2022 рр.

Показники конкурентоспромож-ності та порядок	Значення розрахованих показників					2021 р /2020 р	2022 р /2021 р	Значення в балах	
	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.			2021 р	2022 р

розрахунку								/2020 р	/2021 р
Критерії ефективності господарської діяльності підприємства									
Рівень витрат	1,1	1,0	1,0	0,8	0,8	0,80	1,00	8	10
Капіталовіддача	1,0	1,0	1,0	1,3	1,3	1,30	1,00	12	10
Рентабельність товару	0,04	0,07	0,24	0,54	0,87	2,25	1,61	11	10
Продуктивність праці	29,2	31,2	33,3	43,0	46,5	1,29	1,08	10	9
Критерії фінансового стану підприємства									
Коефіцієнт автономії	0,85	0,88	0,91	0,90	0,90	0,89	1,00	9	10
Коефіцієнт покриття	1,04	1,17	1,39	1,60	1,63	1,05	1,12	9	10
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,16	0,23	0,27	0,28	0,28	1,04	1,00	10	10
Коефіцієнт обороту оборотних коштів	1,22	1,22	1,28	1,08	1,09	0,84	1,01	8	10
Критерії ефективності збуту продукції									
Рентабельність продажів продукції	0,02	0,04	0,05	0,11	0,19	2,20	1,73	12	11
Коефіцієнт затовареності готовою продукцією	0,03	0,03	0,03	0,03	0,03	1,00	1,00	10	10
Коефіцієнт завантаженості виробничих потужностей	0,02	0,02	0,03	0,03	0,04	1,00	1,33	10	13
Коефіцієнт ефективності реклами	0,21	0,22	0,23	0,23	0,24	1,00	1,04	10	10
Критерій конкурентоспроможності продукції									
Якість продукції	-	-	-	-	-	-	-	13	14
Ціна продукції	-	-	-	-	-	-	-	12	13

Джерело: *розраховано автором*

На основі проведених розрахунків визначено коефіцієнти за два періоди:

1) 2021/2020:

ЕД = 0,31×8 + 0,19×12 + 0,4×11 + 0,1×10 = 10,16;

ФС = 0,29×9 + 0,2×9 + 0,36×10 + 0,15×8 = 9,21;

ЕЗ = 0,37×12 + 0,29×10 + 0,21×10 + 0,14×10 =10,84;

КТ = 0,5×13 + 0,5×12 =12,50.

2) 2022/2021:

ЕД = 0,31×10 + 0,19×10 + 0,4×10 + 0,1×9 = 9,90;

ФС = 0,29×10 + 0,2×10 + 0,36×10+ 0,15×10 = 10,00;

ЕЗ = 0,37×11 + 0,29×10+ 0,21×13 + 0,14×10 = 11,10;

КТ = 0,5×14 + 0,5×13 =13,50.

Враховуючи розраховані показники та оцінки, які визначили експерти, обчислено коефіцієнт конкурентоспроможності підприємства за досліджувані періоди:

1) 2021/2020:

ККП = 0,15×10,16 + 0,29×9,21 + 0,23×10,84 + 0,33×12,50 =10,81;

2) 2022/2021:

ККП = 0,15×9,90 + 0,29×10,00 + 0,23×11,10 + 0,33×13,50 =11,39.

Наведена методика дослідження конкурентоспроможності включає в себе всі головні ланки виробничо-господарської діяльності роботи підприємства, фінансового стану та політики реалізації продукції та дозволяє управлінцям оперативно отримувати дані щодо функціонування підприємства на ринку. Одиничні показники, які були використані для розрахунку коефіцієнту конкурентоспроможності підприємства за різні етапи часу, дають можливість користуватись даною методикою як способом контролю для кожної виробничо-господарської ланки підприємства.

Виходячи з проведених результатів дослідження, ДП «Умань-Агро» має високий коефіцієнт конкурентоспроможності та демонструє позитивну динаміку до його зростання. В 2021 р. коефіцієнт конкурентоспроможності складав 10,81, а в 2022 р. 11,39, тобто зріс на 0,58 відсоткових пункти, що є дуже позитивно для такого короткого терміну, як 1 рік. Тому, можна стверджувати, що ДП «Умань-Агро» займає гарні позиції на ринку та виробляє суспільно корисну продукцію, яка є важливою для продовольчої безпеки країни та користується попитом.

РОЗДІЛ 3
НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ ІННОВАЦІЙНОЇ КОМПОНЕНТИ

Конкурентоспроможність аграрного підприємства – одна з інтегральних характеристик, що використовуються для аналізу стану підприємства на ринку. Конкурентоспроможність аграрних підприємств формується з урахуванням їх соціально-економічного становища, продовольчої безпеки, продовольчої забезпеченості та потреб національної і світової економіки у продовольстві. Для розвитку агропромислового сектору в умовах воєнних дій та прийняття рішень щодо формування інноваційного механізму підвищення конкурентоспроможності підприємств важливим є аналіз зовнішнього макросередовища, характеризуючи яке, слід враховувати його різноспрямований вплив на ринкові позиції аграрних підприємств. Ступінь його впливу значно вище, ніж мікросередовища, внаслідок глобальних змін, або змін, які носять стихійний характер. Під час аналізу макроекономічних тенденцій важливо не лише передбачити можливі структурні зміни в економіці країни, але й оцінити загальний економічний клімат, який сприяє або ускладнює процес інвестування, впливаючи на рівень інвестиційних ризиків, впровадження інновацій у виробництво, процеси виробництва органічної продукції тощо [55].

Аналіз складових мікросередовища слід здійснювати з урахуванням можливостей кооперації з підприємствами-партнерами; диверсифікації виробництва; розвитку нових видів виробництв, завдяки чому можна розширити горизонти конкурентоспроможності та збільшити синергію за проектами розвитку підприємства. Діагностику факторів слід здійснювати комплексно з урахуванням їх взаємного впливу, внаслідок чого можуть посилюватися або послаблюватися деякі з них. В контексті вибору стратегії конкурентоспроможного розвитку підприємства необхідно аналізувати значну

кількість факторів, які можуть мати вирішальну роль у прийнятті стратегічних рішень. Однією із найбільш складних проблем є виявлення та розуміння причин, які визначають вплив внутрішніх і зовнішніх умов підприємства на мету та ефективність конкурентної стратегії. Ця проблема посилюється зростаючою складністю і нестабільністю економічного середовища, що призводить до численних невизначеностей і ризиків.

Зменшення негативного впливу наслідків невизначеності та усунення ризиків у багатьох випадках залежить від правильного вибору факторів і причинно-наслідкових зв'язків між ними, які можна визначити за допомогою SWOT-аналізу. За його допомогою проводять комплексний аналіз факторів, який дозволяє провести вивчення внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства, врахувати їх взаємний вплив. Методологія SWOT припускає виявлення та конкретизацію сильних і слабких сторін конкурентного потенціалу підприємства, а також відображає стан зовнішнього середовища (загроз і можливостей), після чого можливе встановлення взаємозв'язків між ними, які в подальшому можуть бути використані при формуванні стратегії підприємства. Так, зовнішнє середовище слід оцінювати з позицій мінливості можливостей конкурентоспроможного розвитку, а внутрішнє – з позицій стану конкурентного потенціалу для реалізації стратегії розвитку. Позиціювання альтернатив розвитку на відповідних полях дасть змогу визначити напрями розвитку, які можуть бути основою формування загальної конкурентоспроможної стратегії стійкого економічного розвитку аграрного підприємства.

Відмінність такого аналізу від традиційного стратегічного планування полягає у його орієнтованості на виявлення можливостей розвитку, що може стати підставою для прийняття рішень про вибір стратегічного вектору розвитку аграрних підприємств з урахуванням впливу зовнішнього середовища та конкурентного потенціалу. Тому у матриці зіставляються характеристики конкурентного потенціалу аграрних підприємств (з диференціюванням їх сили і слабкості на основі експертних оцінок) із складовими інвестиційного клімату – також диференційованими за шкалою загрози-можливості та силою їх впливу.

На основі логічного аналізу визначено конкурентний потенціал діяльності досліджуваних аграрних підприємств методом SWOT-аналізу [56] (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

SWOT-матриця визначення напрямів розвитку аграрних підприємств

Конкурентний потенціал	Зовнішнє середовище	
	Можливості інвестиційно-інноваційна політика; - вихід на нові сегменти ринку; динаміка попиту на сільськогосподарську продукцію; підвищення кваліфікації кадрів (сприяння підприємницькій орієнтації); - розвиток земельних відносин; - державна аграрна політика	*Загрози* - можливості появи нових конкурентів; - інтенсивність конкуренції; - соціальна напруга у суспільстві; - несприятлива політична ситуація; - нестійка економічна ситуація; - рівень доходів населення; - розвиток інтеграційних зв'язків
Сильні сторони - високий рівень кваліфікації персоналу; - володіння технологіями; - компетентність в галузі; - позитивна репутація у клієнтів.	Поле С і М	Поле С і З
Слабкі сторони - нестабільність структури ринку; - послаблення конкурентних позицій; - застаріле обладнання; - низький рівень впровадження інновацій; - недостатня увага маркетинговим інструментам дослідження ринку; - неспроможність фінансувати необхідні зміни в стратегії	Поле С і М	Поле С і З

Джерело: *власні дослідження.*

За результатами SWOT-аналізу встановлено, що управлінський персонал має звернути увагу на комбінації полів сили можливостей і загроз. Якщо у першому випадку для підприємства необхідно своєчасно відстежити загрози зовнішнього середовища і реагувати на них за допомогою сильних сторін; то в другому випадку необхідно виробити стратегії, які дозволяють позбутися слабких сторін і запобігти загрозам. Для аналізу зовнішнього середовища методом SWOT необхідно розкрити можливості й загрози та оцінити їх вплив на стратегію конкурентоспроможного розвитку підприємств [57, 58]. При оцінці можливостей і загроз застосовується метод позиціонування кожної конкретної можливості й загрози на матрицях можливостей (табл. 3.2) і можливих загроз (табл. 3.3).

Таблиця 3.2

Матриця можливостей

Вірогідність використання можливостей	Вплив		
	сильний	помірний	слабкий
висока	Інвестиційно-інноваційна політика	Підвищення кваліфікації кадрів	Динаміка попиту на сільськогосподарську продукцію
середня	Вихід на нові сегменти ринку	Державна аграрна політика	-
низька	Розвиток земельних відносин	-	-

Джерело: *власні дослідження.*

Можливості, які потрапляють на поля високої ймовірності із сильним та помірним впливом, а також із середньою ймовірністю та сильним впливом, повинні використовуватися при розробці стратегій підприємств. Найбільш небезпечними для підприємства є загрози, які мають високу і середню ймовірність прояву та призводять до його кризового стану.

При цьому, слід звернути увагу на сильні сторони підприємства: високий рівень кваліфікації персоналу; володіння технологіями; компетентність в галузі; позитивну репутацію у клієнтів. Додатковий акцент на сильних сторонах виникає внаслідок того, що саме вони формують для підприємства додаткові можливості, серед яких необхідно виділити: інвестиційно-інноваційна політика; вихід на нові сегменти ринку; динаміка попиту на сільськогосподарську продукцію; підвищення кваліфікації кадрів (сприяння підприємницькій орієнтації); розвиток земельних відносин; державна аграрна політика.

Таблиця 3.3

Матриця загроз

Вірогідність реалізації загроз	Можливі наслідки		
	критичний стан	складне становище	помірні втрати «легкіудари»
висока	Несприятлива політична ситуація Воєнний стан	Рівень доходів населення	-
середня	Інтенсивність конкуренції	-	Соціальна напруга у суспільстві

низька	Нестійка економічна ситуація	Можливості появи нових конкурентів	-

Джерело: *власні дослідження.*

Оцінивши зовнішні умови функціонування аграрних підприємств, слід враховувати, що підвищенню їх конкурентоспроможності сприяє ефективне використання наявних можливостей зовнішнього середовища, до якого відносяться людський капітал та його особливі властивості (підприємництво та інноваційність). Підприємницька стратегічна позиція надає бізнесу численні переваги, завдяки чому підприємства здатні створювати ідеї, втілювати їх у нові продукти та послуги, брати участь в ризикових проектах, передбачити майбутні потреби та знаходити нові можливості на ринку, адаптуватися до викликів зовнішнього середовища [59; 60; 61]. Розвиток підприємницької поведінки забезпечує більш ефективне позиціонування на ринку з урахуванням зовнішніх і внутрішніх факторів. Підприємницька орієнтація розглядається нами як унікальний ресурс – організаційна спроможність, яка дозволяє посилювати конкурентні переваги та покращуватирезультати діяльності підприємства.

Завершальним етапом вибору конкурентної стратегії аграрного підприємства має бути його SWOT-аналіз, адаптований під завдання управління розвитком. Відмінність такого аналізу від традиційно використовуваного у стратегічному плануванні полягає у його більшій орієнтованості на виявлення можливостей розвитку, що може стати підставою для прийняття рішень про їх інвестування. Тому у матриці мають зіставлятися характеристики інноваційно-інвестиційного потенціалу підприємства (з диференціюванням їх сили і слабкості, які встановлені на основі експертних оцінок) із складовими інвестиційного клімату – також диференційованими за шкалою загрози-можливості і за силою їх впливу.

У табл. 3.4 представлена матриця SWOT, складена для СТОВ «Вікторія». Її аналіз показує, що підприємство через нестійке фінансове становище нездатне генерувати кошти для реалізації масштабного інвестиційного проекту. Вихід можна знайти лише через програму залучення стратегічного інвестора або ж через реалізацію належної стратегії, увійшовшиу

спільний проект із потужним фінансовим партнером.

Таблиця 3.4

Матриця SWOT для визначення напрямів розвитку СТОВ «Вікторія»

Інноваційно-інвестиційний потенціал	Інвестиційний клімат	
	Можливості 1. Збільшення попиту на сільськогосподарську продукцію 2. Наявність пропозицій потенційного стратегічного інвестора	Загрози 1. Високий інвестиційний ризик через зростання диспаритету цін та відсутності належної державноїпідтримки 2. Посилення конкуренції в галузі через вступ України до СОТ 3. Зростання ціни позичкового капіталу
Сильні сторони	Поле С і М	Поле С і З
1. Наявність гнучких виробничих технологій	1.1. Рівень гнучкості виробничої технології підприємства дає змогу опанувати виробництво нових видів продукції	1.3. Рівень гнучкості виробничої технології підприємства дає змогу мінімізувати інвестиційні витрати на придбання обладнання для виробництва нових видів продукції
2. Високий рівень кваліфікації виробничого персоналу	2.1. Висока кваліфікація виробничого персоналу дає змогу диверсифікувати виробництво	
Слабкі сторони	Поле С і М	Поле С і З
1.Низький рівень фінансової стійкості і кредитоспроможності підприємства	1.2. Залучення стратегічного інвестора дає змогу збільшити інвестиційні можливості підприємства	1.1. В угоді про залучення стратегічного інвестора необхідно чітко зафіксувати обов'язки сторін для зменшення ризиків втрати власності через корпоративніконфлікти. 1.3. Залучення стратегічного інвестора дає змогу оптимізувати ціну капіталу, необхідного для реалізації інноваційного проекту
2. Недостатня увага маркетинговим інструментам дослідження ринку	2.1. Залучення стратегічного інвестора дасть змогу використати його досвід у сфері стратегічного маркетингу	2.2 Зростання конкуренції потребує інвестицій у поліпшення діяльності маркетингової складової бізнес-системи
3. Недостатня інноваційна активність персоналу	3.1. В угоді про залучення стратегічного інвестора необхідно чітко зафіксувати обов'язки сторін у сфері розвитку персоналу для поліпшення інноваційної складової бізнес-системи	3.2. Зростання конкуренції потребує інвестицій у поліпшення діяльності інноваційної складової бізнес-системи

Джерело: *власні дослідження.*

Очевидно, що підприємство зі слабким інноваційно-інвестиційним потенціалом не здатне до реалізації групи проектів. Разом з тим, використання матриці SWOT дає змогу виділити пріоритетні з погляду співвідношення інвестиційних витрат та комерційної віддачі напрями вкладання капіталу, якими можуть бути акумульовані нові можливості розвитку. За результатами SWOT-аналізу і оцінки рівня інноваційно- інвестиційного потенціалу будується матриця вибору стратегії з урахуванням можливих напрямів розвитку. Сукупність інвестиційних стратегій, адекватних напрямам розвитку аграрного підприємства, наведено на рис. 3.1.

		Зовнішнє середовище	
		Сприятливе для розвитку	**Несприятливе для розвитку**
Конкурентний потенціал	Високий	Наступальна агресивна інвестиційна стратегія, розвиток через реалізацію стратегії концентрованого або конгломеративного зростання	Інвестування нових напрямів діяльності, розвиток через реалізацію стратегії горизонтальної диверсифікації або інтеграції
	Середній	Залучення інвестицій зі сторони, розвиток через вдосконалення слабких ланок бізнес-системи. Інвестування у процесні інновації (технологічні, маркетингові,	Розвиток через реалізацію стратегії вертикальної інтеграції, Інвестування придбання чи створення суміжних та доповнюючих виробництв
	Низький	Ініціювання спільного з іншими підприємствами інвестиційного проекту, розвиток через вдосконалення внутрішніх процесів	Згортання неперспективних виробництв, розвиток через реалізацію залежної стратегії, яка сприяє вдосконаленню операційної діяльності Підтримання ефективності виробництва.

Рис. 3.1. Матриця вибору інвестиційних стратегій підприємства

Джерело: *власні дослідження.*

У разі багатогалузевої діяльності аграрного підприємства доцільно диференціювати SWOT-аналіз за бізнес-лініями. Такий підхід даватиме змогу виділити напрями активного чи помірного інвестування, що впливатиме на склад інвестиційного портфеля та розміри інвестиційних потреб.

Синтез окремих аспектів понятійно-категоріального апарату теорії інновацій та конкуренції дає можливість говорити про інноваційну конкурентоспроможність як новий прояв конкурентної боротьби підприємств

аграрного сектору економіки, у рамках якої використання інноваційних методів, продуктів, техніки та технологій є ядром формування нових конкурентних переваг. Інноваційна конкурентоспроможність аграрних підприємств означає інтеграцію нових підходів до боротьби з конкурентами на цільовому ринку та укріплення конкурентних позицій шляхом розвитку інноваційної компоненти виробничого процесу.

Вважаємо, що інноваційний механізм підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств – це система чітко організованих дій, які ведуть до підвищення якості функціонування суб'єкта господарювання на основі акумулювання конкурентних переваг та виведення їх на якісно новий рівень, надавши їм ознаки інноваційності та нового економічного змісту (рис. 3.2).

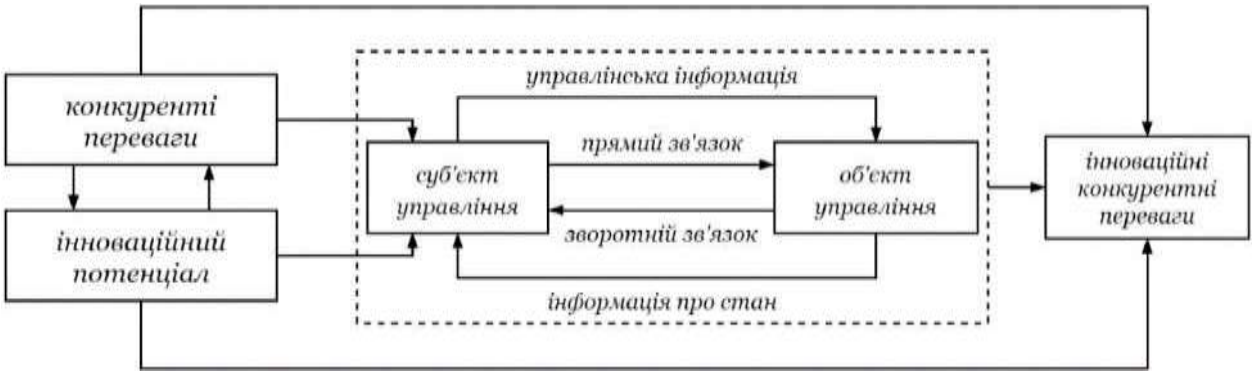

Рис. 3.2. Структурні елементи формування інноваційного механізму підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств

Джерело: авторська розробка

У контексті інноваційних трансформацій варто зауважити, що рівень новизни, як критерій інноваційності, доцільно визначати відносно кожного окремого підприємства, а не у абсолютному вимірі. Тобто навіть для підприємств, які не є інноваційно орієнтованими та активними суб'єктами господарювання, може бути створений та реалізований власний інноваційний механізм, який надасть можливість забезпечити їх ефективний розвиток із

урахуванням впливу зовнішнього середовища.

Конкурентоспроможність аграрних підприємств є головною ознакою, яка характеризує наявність і розвиток матеріальних та фінансових можливостей, які є передумовою ефективного функціонування суб'єктів господарювання. Вона акумулює сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, які відображають відповідність суб'єкта господарювання вимогам конкурентного середовища та його потенційні можливості при зміні ринкової кон'юнктури, а також їх здатність оперативно реагувати та пристосовуватися до мінливого зовнішнього середовища.

В умовах сучасних глобалізаційних трансформацій, які обумовлюються жорсткою міжнародною конкуренцією суб'єктів господарювання, підприємствам життєво необхідно постійно адаптуватися та підтримувати ефективність функціонування бізнес-процесів. Враховуючи зазначене, на нашу думку, інноваційно-орієнтована конкуренція є ключовою формою ведення підприємницької діяльності. У рамках цієї форми взаємовідносин інновації є основою забезпечення формування конкурентних переваг та утримання позицій на ринку.

Синтез окремих аспектів понятійно-категоріального апарату теорії інновацій та конкуренції дає можливість говорити про інноваційну конкурентоспроможність як новий прояв конкурентної боротьби підприємств аграрного сектору економіки, у рамках якої використання інноваційних методів, продуктів, техніки та технологій є ядром формування нових конкурентних переваг. Інноваційна конкурентоспроможність аграрних підприємств означає інтеграцію нових підходів до боротьби з конкурентами на цільовому ринку та укріплення конкурентних позицій шляхом розвитку інноваційної компоненти виробничого процесу.

Погоджуємося з думкою Тараненко І., що інноваційна конкурентоспроможність підприємства полягає у здатності забезпечувати через дію інноваційних факторів постійне самовідтворення на більш високому техніко-технологічному рівні та дотримуватися вимог економічної безпеки і

сталого розвитку при збереженні та посиленні своїх ринкових позицій [62, с. 115]. Враховуючи дане твердження, на нашу думку, інноваційна конкурентоспроможність аграрних підприємств ґрунтується на засадах сталого інноваційного розвитку, що обумовлюється впровадженням результатів наукових досліджень у сфері суспільного життя, на базі довгострокового гармонійного сполучення економічної, соціальної, екологічної та інноваційної складової суспільного розвитку (рис. 3.3).

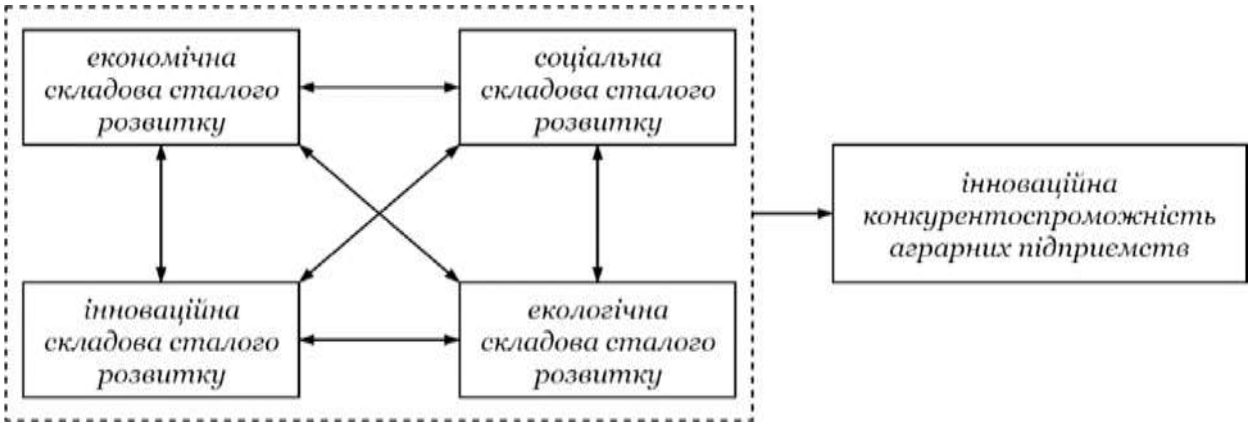

Рис. 3.3. Формування інноваційної конкурентоспроможності аграрних підприємств

Джерело: авторська розробка

Особливістю інноваційного механізму підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств є те, що він дозволяє визначити сукупність стимулів та витрат. Механізм спрацьовує при наявності певного сигналу (ідеї, мети, потреби, бажання тощо) до створення продукту та його практичного використання. Однак у рамках інноваційного процесу завжди буде виникати збурення у середовищі функціонування, наприклад, конфлікт інтересів учасників проєкту, недостатній рівень інноваційного потенціалу, дефіцит управлінського і наукового персоналу тощо. Таким чином, інноваційний механізм, здійснюючи керуючу дію на інноваційний процес, передбачає також врахування даного аспекту та забезпечує мінімізацію негативного впливу зі сторони дестимулюючих сил шляхом формування альтернативних варіантів інноваційного розвитку системи.

Найбільш актуальними та перспективними інвестиційними вкладенням у розвиток та провадження інновацій у сільському господарстві у найближчій перспективі постануть: інтернет речей, сільськогосподарська робототехніка, штучний інтелект, використання дронів, точне землеробство, використання великих цифрових масивів інформації (рис. 3.4)

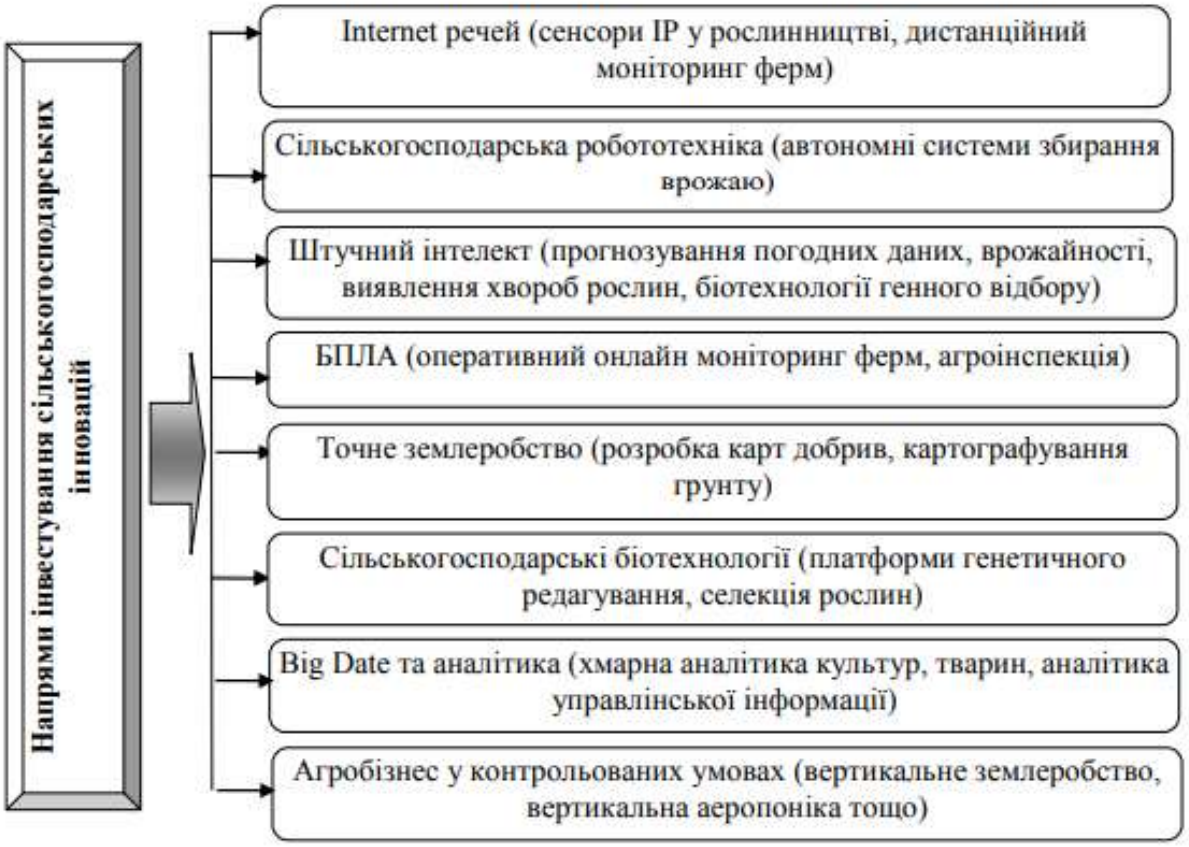

Рис. 3.4. Пріоритетні напрями інвестування в інновації у сільському господарстві

Джерело: авторська розробка

Процес інвестиційного забезпечення реалізації інноваційного потенціалу агросфери у сучасних бізнес-умовах стикається зі значною кількістю ризиків, які зумовлені характером інноваційного процесу у сільському господарстві та природою інновацій, як ризикованого об’єкту інвестування. Серед специфічних ризиків, притаманних інвестиційним вкладенням у інновації для сільського господарства, слід відмітити:

1) висока вартість інноваційних перетворень галузі та значне відставання

середніх показників інноваційної активності агрокомпаній України від середніх по країнам ЄС;

2) невизначеність рівня доходності інвестицій внаслідок залежності кінцевих результатів від природно-кліматичних умов;

3) відсутність ефективних механізмів страхування інвестиційних ризиків в Україні;

4) обмеженість суспільного сприйняття інновацій з боку агровиробників як незамінного та необхідного інструменту стратегічного розвитку;

5) інституційні перешкоди та значне пролонгування періоду між розробкою та впровадженням агроінновацій у практичну діяльність;

6) дисбаланс довгострокового характеру окупності та віддачі інновацій з короткостроковими цілями і прагненнями прибутковості агроформувань.

Концепція інноваційного підвищення конкурентоспроможності підприємств лежить в основі його стратегічного розвитку і проявляється у характерних рисах її застосування. При цьому характерні риси інноваційної стратегії обумовлюються взаємодією таких чинників, як стратегічне планування, стратегічний маркетинг, фінансова стратегія, стратегічний контролінг, техніко-технологічний розвиток, логістична стратегія тощо. Ці чинники взаємодіють і взаємозалежать при виникненні змін на різних етапах стратегічного управління – від початку виробництва до випуску і реалізації продукції [63, с. 86]. У рамках зазначеного вважаємо, що реалізація інноваційного механізму конкурентного розвитку аграрних підприємств має полягати у формуванні ефективної інноваційної стратегії підвищення конкурентоспроможності, яка буде визначати зміст функціонування та задавати логіку усієї бізнес-поведінки суб’єктів господарювання відносно їх стадій життєвого циклу.

На основі проведеного дослідження пропонуємо ієрархічну модель системоформуючих компонентів інноваційного механізму підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств (рис. 3.5).

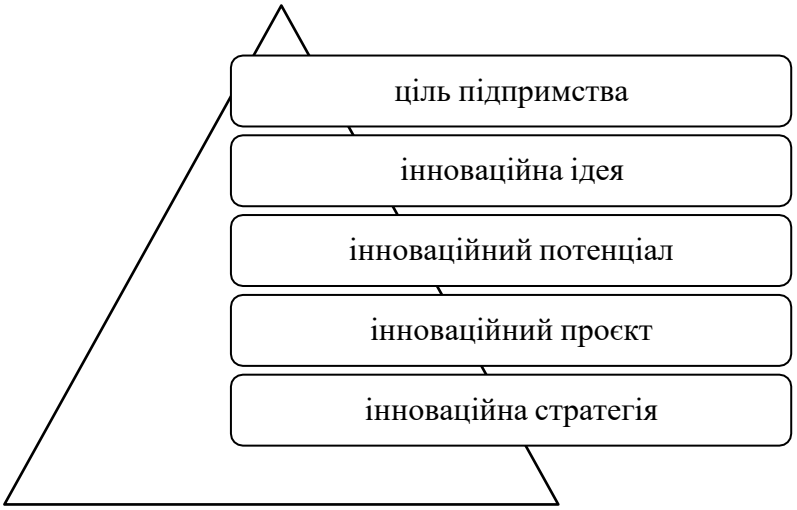

Рис. 3.5. Компоненти інноваційного механізму підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств

Джерело: авторська розробка

Таким чином, враховуючи специфічну природу інноваційного процесу, який, власне, і забезпечує існування інноваційного механізму, можна виділити ряд основних функцій, що притаманні досліджуваному механізму:

1) формування ресурсного потенціалу суб'єктів господарювання відносно стадій їх життєвого циклу;

2) забезпечення реалізації інноваційного потенціалу підприємств з метою формування інноваційно-орієнтованих конкурентних переваг;

3) акумуляція ресурсів підприємств на користь реалізації актуальних інноваційних проєктів;

4) формування та коригування інноваційної стратегії розвитку суб'єктів господарювання.

Виходячи з вищевикладеного, вважаємо, що інноваційний механізм – це система ефективного поєднання елементів підсистем суб'єкту господарювання для здійснення інноваційної діяльності. Зазначений механізм сприяє її проведенню, дає змогу регулювати і стимулювати процес проведення цілеспрямованих перетворень інноваційного характеру. При ефективному його

застосуванні, інноваційний механізм направлений на формування інноваційного, інвестиційного та фінансового забезпечення підприємницьких структур, ґрунтуючись на стадіях розвитку суб'єктів господарювання.

Таким чином, розглядаючи інноваційну діяльність та інноваційний процес суб'єктів господарювання у формуванні інноваційного механізму підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств, можна зробити висновок, що налаштування бізнес-процесів на інноваційний вектор розвитку полягає у виборі та реалізації інноваційної конкурентної стратегії аграрних підприємств, яка забезпечила б ефективне перетворення їх інноваційного потенціалу на конкурентні переваги нового інноваційно-економічного змісту, ефективне використання яких забезпечить останнім лідируючі позиції у конкурентному середовищі.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено наукове обґрунтування теоретико-методичних основ і розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення засад формування та імплементації інноваційного механізму підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств. На основі виконання поставлених завдань отримано такі результати:

1. Досліджено, систематизовано та згруповано теоретичні підходи щодо визначення понять «інновація» та «агроінновація» у контексті діяльності та процесу. Запропоновано ідентифікувати інноваційний механізм підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств через категорію «інновація» як визначальної категорії вдосконалення виробництва, формування ідей, знань, досвіду управлінської діяльності та сприяння науково-технічному прогресу, що дозволяє сформулювати поняття «інноваційний механізм» як систему чітко організованих дій, які ведуть до підвищення якості функціонування суб'єкта господарювання на основі акумулювання конкурентних переваг та виведення їх на якісно новий рівень надавши їм ознаки інноваційності та нового економічного змісту.

2. В результаті аналізу сучасного стану та тенденцій розвитку аграрних підприємств України як передумови формування конкурентоспроможності встановлено, що аграрний сектор економіки країни останніми роками демонстрував позитивну динаміку виробництва валової продукції (за період дослідження індекс продукції сільського господарства у всіх категоріях господарств 23,6 пункти). Загальна ефективність галузі аграрного виробництва країни характеризується позитивною динамікою рівня рентабельності виробництва продукції рослинництва, що зумовлено збільшенням продуктивності від вирощування окремих сільськогосподарських культур. У свою чергу, рентабельність виробництва продукції тваринництва має ознаки негативної динаміки, що спричинено загальним зниженням поголів'я худоби у аграрних підприємствах, зміною цінової кон'юнктури ринку,

незбалансованістю зростання собівартості та цін реалізації продукції тваринництва.

3. Результати дослідження показують, що обсяг витрат на виконання науково-дослідних робіт у галузі аграрних наук становить 1,22 млрд грн (7,2% від загального обсягу витрат на дослідження і розробки), та має тенденцію до збільшення. Виявлено дефіцит фінансування науково-дослідної діяльності державним бюджетом на відміну від інших галузей наук. Порівняно із 2010 р., не спостерігається значних змін у рівні витрат на фінансування науково-дослідних розробок у сільськогосподарському господарстві до загальних витрат практично не змінився (6,76% у 2010 р., 7,15% у 2020 р.). Обґрунтовано, що для активізації інноваційних процесів в агросекторі необхідним є вирішення проблем ресурсного забезпечення. Встановлено, що розмір суб'єкта господарювання впливає на особливості конкурентоспроможності: високотоварним аграрним товаровиробникам вдається досягти більш ефективного використання факторів виробництва, а збільшення обсягів реалізації дозволяє покривати підвищення витрат на маркетинг, фінансування і розвиток виробництва.

4. Оцінка конкурентоспроможності аграрного підприємства проведена за методикою, що засновується на теорії ефективної конкуренції та передбачає оцінку чотирьох базових критеріїв конкурентоспроможності, засвідчила високий коефіцієнт конкурентоспроможності та позитивну динаміку до його зростання. Одиничні показники, які були використані для розрахунку коефіцієнту конкурентоспроможності підприємства за різні етапи часу, дають можливість користуватись даною методикою як способом контролю для кожної виробничо-господарської ланки підприємства.

5. Запропоновано науковий підхід до формування та управління підприємницькою орієнтацією аграрних підприємств з метою досягнення конкурентних переваг та необхідного рівня конкурентоспроможності, який, на відміну від існуючих, характеризує активну стратегічну позицію аграрних підприємств і пов'язаний з безперервним розвитком інноваційної діяльності, проактивною поведінкою і готовністю інвестувати в проекти з високим ступенем

невизначеності, що забезпечує здатність ідентифікувати і реалізувати наявні підприємницькі можливості. Виділено пріоритетні з погляду співвідношення інвестиційних витрат та комерційної віддачі напрями вкладання капіталу, якими можуть бути акумульовані нові можливості розвитку. На основі проведеного дослідження запропоновано ієрархічну модель системоформуючих компонентів інноваційного механізму підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дунська А.Р. Застосування теорій циклічності та конкурентних переваг для прогнозування напрямів інноваційного розвитку целюлозно- паперової промисловості. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2019. № 4. С. 270-279.

2. Коваленко О.В. Антикризове управління: теорія, методологія та механізми реалізації: монографія. Запоріжжя : ЗДІА, 2021. 466 с.

3. Тюріна Н.М., Назарчук Т.В., Карвацка Н.С. Життєвий цикл організації: сутнісні характеристики, структуризація та методи оцінювання. *Вісник Хмельницького національного університету.* Серія: Економічні науки. 2020. № 2. С. 167-174.

4. Нікітченко Т.О. Синергетичний підхід до управління змінами на підприємстві. *Агросвіт*. 2015. № 23(2). С. 58-61.

5. Гончарук І.В. Моделювання та прогнозування рівня енергетичної незалежності агропромислового комплексу України на засадах сталого розвитку. *Ефективна економіка*. 2020. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8254 DOI: 10.32702/2307-2105-2020.10.55

6. Вострякова В.Ю. Розвиток інноваційного потенціалу підприємства : дис. … канд. екон. наук : 08.00.04. Київ, 2016. 235 с.

7. Глушенкова А.А. Структура інноваційного потенціалу підприємств сфери телекомунікацій та інформатизації. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2016. № 4 (18). С. 100-106.

8. Чабан В.Г. Складова інноваційної інфраструктури: венчурний капітал. *Фінанси України*. 2014. № 4. С. 35-40.

9. Верба В.А., Новікова І.В. Методичні рекомендації з оцінки інноваційного потенціалу підприємства. *Проблеми науки*. 2019. №4. С. 21-31.

10. Володін С.А., Чекамова О.І. Теоретичні засади формування і реалізації інноваційного потенціалу в розвитку економіки. *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК».* 2017. № 5. С. 65-72.

11. Таран-Лала О., Сухорук К. Особливості стратегічного управління підприємством. *Економіка та суспільство*. 2021. № 25. DOI: 10.32782/2524-0072/2021-25-66

12. Харченко В.А. Концептуальні засади формування системи стратегічного управління розвитком підприємства. *Схід*. 2014. № 5. С. 52-56.

13. Чіков І.А. Конкуренція: теоретичні підходи до розуміння сутності поняття. *Агросвіт*. 2019. № 10. С. 74-80. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.10.74.

14. Маслак О.І., Квятковська Л.А., Кулінічев П.К. Конкуренція: її сутність та особливості в умовах глобалізації. *Технологічний аудит та резерви виробництва.* 2014. № 3(3). С. 57-61.

15. Бабич Т. О. Економічні детермінанти зміни технологічних укладів. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015. Вип. 126, ч. 1. С. 167-181.

16. Коляденко С.В., Чіков І.А. Інтегральна оцінка конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 10. С. 34-39. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.10.34

17. Ільницька Г.Я. Формування фінансово-економічного механізму управління підприємством. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 14 (7). С. 291-294

18. Малік М.Й., Нужна О.А. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2007. 270 с.

19. Збарський В.К., Місевич М.А. Конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств. К.: ННЦ ІАЕ, 2009. 310 с.

20. Березін О.В., Плотник О.Д. Економічний потенціал аграрних підприємств: механізми формування та розвитку. Полтава: Інтер Графіка. 2012. 221 с.

21. Мельник П.П. Аналіз сучасних організаційно-економічних проблем в агроекосистемах. *Наукові праці МАУП*. 2011, вип. 4(31). с. 93–96.

22. WorldEconomic Forum. Available from: https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2017-2018

23. Герасимова В.О., Рєзанов Е.О. Конкурентоспроможність підприємства: сутність та фактори впливу в сучасних умовах. *Економічний простір.* 2020. Вип. 154. С. 93-97.

24. Волосова В.О., Пєтухова О.М. Вплив конкурентоспроможності на формування потенціалу підприємства. *Наукові праці НУХТ*. 2019. Том 20. № 6. С. 86–92.

25. Гавриш О.А., Ясниківська Ю.Р. Система управління конкурентоспроможністю продукції підприємства. *Сучасні проблеми економіки та підприємництво.* 2022. Вип. 11. С. 249-254. URL: http://sb-keip.kpi.ua/article/view/47846.

26. Національна економічна стратегія на період до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 №179. URL : https://zakon.rada.gov.ua

27. Лупак Р.Л. Економічне обґрунтування стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства. *Бізнес Інформ*. 2020. № 4. С. 320-325.

28. Кравчук Н.І., Любчик А.Ю. Регіональні особливості сільськогосподарського виробництва. *Економіка: реалії часу*. 2020. № 3 (49). С. 14-22.

29. Андрійчук В.Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства. *Економіка АПК*. 2013. № 1. С. 3 -15.

30. Андрійчук В.Г., Сас І.С. Концентрація в аграрній сфері економіки: монографія. Київ: КНЕУ, 2017. 303с.

31. Андрейченко А. В. Науково-економічні основи розвитку безвідходного агропромислового виробництва: монографія. Одеса: Фенікс. 2018. 362 с.

32. Калетнік Г.М., Гончарук І.В., Ємчик Т.В., Лутковська С.М. Аграрна політика та земельні відносини : підручник. Вінниця : ВНАУ, 2020. 307 с.

33. Калініченко Л.Л. Кількісна оцінка інноваційного потенціалу підприємств. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 30. С. 107-112.

34. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

35. Кужелєв М.О., Житар М.О. Концептуальні засади ефективності фінансового забезпечення інноваційного розвитку України. *Економічний вісник університету.* 2015. Вип. 27 (1) С. 14-18.

36. Hughes B., Johnston P. Sustainable futures: policies for global development. Futures. Vol. 37. Issue 8. October. 2005. P. 813-831.

37. Череп А.В., Петрова А.В. Фінансова стратегія конкурентоспроможності агропромислових підприємств. *Вісник Запорізького національного університету.* Економічні науки. 2018. № 3 (39). С. 134-137.

38. Сітковська А. О. Принципи вдосконалення організаційного механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Sciense ithout borders: materials of the XI International scientific and practical conference, (Wales, March 30 – April 7 2015). Wales, 2015. V.4. C.62-63.

39. Сітковська А.О. Контролінг як інструмент стратегічного управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств. *Агросвіт*. 2022. № 13-14. С.43-47.

40. Кирилов Ю.Є., Желудько К.В. Прогнозування конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств у системі формування їх конкурентних стратегій. *Економіка АПК.* 2021. №11. С.23-29.

41. Ільїн В. Ю. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: питання методології. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Сер. Економіка і менеджмент. 2015. Вип. 4 (63). С. 108–111.

42. Прокопець Л.В. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Економіка. 2019. Т. 21. Вип. 6. С. 99-102.

43. Вініченко І.І. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: стан і перспективи. *Агросвіт*. 2013. № 21. С. 10-13

44. Вініченко І. І., Крючкова Ж. В. Ключові чинники впливу на конкурентоспроможність аграрних підприємств. *Економіка та держава*. 2017. № 4. С. 32- 37.

45. Васильєв С.В., Сітковська А.О. Удосконалення матеріально-технічного забезпечення сільського господарства. Сталий розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 12 жовтня 2011 р.). Дніпропетровськ: ДРІ ДУ НАДУ, 2011. С. 14-16.

46. Кирилов Ю.Є., Желудько К.В. Прогнозування конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств у системі формування їх конкурентних стратегій. *Економіка АПК*. 2021. №11. С.23-29.

47. Аграрні перспективи України 2017-2030: Базовий сценарій: прогнозні оцінки розвитку аграрного сектору за умов поточних економічної та політичної ситуацій та відсутності державної підтримки. М. Богонос, О. Степанюк. Київ. 2017. 92 с.

48. Андрійчук В.Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства. *Економіка АПК*. 2013. № 1. С. 3 -15.

49. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку). За ред. М.В. Присяжнюка та ін. Київ: ННЦ ІАЕ. 2011. 1008 с.

50. Вініченко О.М. Формування кваліметричної моделі оцінювання стану соціально-економічного розвитку підприємств. *Економіка розвитку*. 2019. №4. С. 94-103

51. Желуденко К.В. Теоретичні підходи до формування стратегій конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Економіка. 2020. Вип. 7 С. 57-66. DOI: 10.32851/2708-0366/2021.7.7

52. Вовк О.М. Методичний інструментарій оцінювання вартості потенціалу підприємства за дохідним підходом. *Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту.* Серія «Економіка і управління». К.: ДЕТУТ. 2013. Вип. 26. С. 207–211.

53. Волосова В.О., Пєтухова О.М. Вплив конкурентоспроможності на формування потенціалу підприємства. *Наукові праці НУХТ*. 2014. Том 20. № 6. С. 86–92.

54. Гамова О.В. Інноваційна діяльність як чинник підвищення конкурентоспроможності підприємств машинобудування. *Вісник Хмельницького національного університету: науковий журнал.* Економічні науки. 2020. №2 (280). С. 231–235.

55. Загоруйко І. О. Методологія моделювання макроекономічних обмежень науково-технічного прогресу. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету.* Серія: Економічні науки. 2020. Вип. 56. С. 35-61. DOI: 10.24025/2306-4420.0.56.2020.201670

56. Кустріч Л. О. Стратегічне управління ресурсним потенціалом аграрних підприємств: теорія, методологія, практика: монографія. Умань: Видавець «Сочінський М.М.». 2018. 416 с.

57. Кустріч Л.О. Особливості залучення інвестицій у сільське господарство: сучасний стан і тенденції розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. №24. С. 37-42.

58. Лазоренко Т.В., Голуб М.О. Економічні аспекти застосування сучасних концепцій менеджменту на вітчизняних підприємствах. *Економіка та управління підприємствами.* 2019. Вип. 1 (18). С. 139 – 143.

59. Oksana V. Hryvkivska, Natalia V. Trusova, Nataliia M. Kotvytska, Svitlana A. Nesterenko, Tetiana I. Yavorska, Olha V. Kotyk. Determinants of the Innovative and Investment Development of Agriculture. *International journal of Agricultural Extension.* 2021. August. 9(4). P.81-100.

60. Voronov D.S., Krivorotov V.V. Methods of Enhancing Enterprise Competitiveness. *Problems of Territory's Development*. 2017. no. 5 (91). pp. 59-64/

61. Якименко-Терещенко Н.В., Ніколаєш Я.Р. Сутність та принципи розвитку конкурентного потенціалу економічної системи. *Економіка та держава*. 2018. № 2. С. 32-35.

62. Дубницький В.І., Нефедова О.Г. Конкурентоспроможність і базові поняття конкурентного аналізу: сучасні напрями наукових досліджень. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.* Серія: Економіка і управління. 2019. Том 30 (69). № 5. С. 57-67.

63. Грановська В.Г. Конкурентні стратегії розвитку аграрних підприємств у глобалізованому світі. *Вісник Сумського національного аграрного університету.* Серія: Економіка і менеджмент. 2016. Вип. 1 (67). С. 84-90.